

Een onderzoek met behulp van Participation GIS naar de waardering van monumenten in Balk als pilot voor Noord-Nederland.

WAARDERING MONUMENTEN

'History is a form within we fight, and many have fought before us. For the past is not just dead inert, confining; it carries signs and evidence also of creative resources, which can sustain the present and prefigure possibility' (Sardar & Van Loon, 1997)

Colofon

Master Thesis Real Estate Studies

Titel: Waardering monumenten

Datum: 18-05-2016

Status: Definitief

Auteur: D.(Debby) Sebel

Studentnr: S2605732

E-mail: d.j.sebel@student.rug.nl

Telefoon: 06-51 96 17 04

Opleiding: Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Master Real Estate Studies

Begeleider: dr. F.J. Sijtsma

Tweede beoordelaar: dr. M.N. Daams

Samenvatting

Verschillende plaatsen in de provincies Groningen, Drenthe en Friesland, waaronder Balk, gelegen in de Friese Meren in Friesland, hebben te maken met een demografische transitie. Jonge, draagkrachtige huishoudens verlaten het gebied en hiervoor komen geen nieuwe inwoners in de plaats (Provincie Groningen, 2013). Het gevolg is een toename in leegstaande monumenten. Door deze toenemende leegstand komt de kwaliteit van zowel de monumenten als van de leefomgeving waarin deze monumenten staan in het geding. Om de kwaliteit van de monumenten en die van de leefomgeving waarin deze monumenten staan zoveel mogelijk te waarborgen is het van belang inzicht te hebben in welke monumenten het meest aantrekkelijk, waardevol worden gevonden. Dit is van belang omdat door de huidige overheidsbezuinigingen het niet mogelijk is om alle monumenten te behouden (Van Dommelen & Pen, 2013).

De centrale vraag in dit onderzoek is tweeledig, het bestaat uit een definiërende en een methodische vraag.

De definiërende vraag luidt: *“Welke monumenten worden in Balk aantrekkelijk, waardevol gevonden en wat zijn de kenmerken van deze monumenten?”*

De methodische vraag luidt: *“Wat zijn de voor- en nadelen van de ontwikkeling en toepassing van de Monumapper en een schriftelijke enquête ten opzichte van elkaar?”*

Met behulp van zowel de schriftelijke enquêtes als de Monumapper is er getracht antwoord te geven op de centrale vraag. De Monumapper is een zelf ontwikkelde Participation GIS (PGIS) tool. PGIS- tools worden door de toenemende digitalisering steeds vaker toegepast. De keuze om voor dit onderzoek een PGIS- tool te ontwikkelen is voortgekomen uit het feit dat deze methodiek alle bevolkingsgroepen de mogelijkheid biedt om gebruik te maken van geografische informatie technologieën (GIS). Volgens de theorie is het namelijk een tamelijk eenvoudige methodiek waardoor het door alle bevolkingsgroepen kan worden gebruikt. Het gebruik van de Monumapper biedt ten opzichte van de schriftelijke enquêtes zeker voordelen, zoals het gebruik van kaarten en de eenvoudigheid waarmee de tool onder een grote groep respondenten verspreid kan worden. Echter bleek wel dat een digitale tool, tegenstrijdig met de theorie, nog niet geschikt is voor eenieder. Zo waren er respondenten aanwezig welke niet in staat waren deze digitale tool zelfstandig op te starten en te gebruiken.

Kijkende naar de data uit de schriftelijke enquêtes is gebleken dat de bezoekers van Balk respectievelijk het Raadhuis, het woonhuis aan de Raadhuisstraat 2 en het werk- en woonhuis aan de Van Swinderenstraat 29 het meest aantrekkelijk, waardevol vinden. Alle drie de gebouwen zijn rijksmonumenten, gesitueerd in het beschermde dorpsgezicht van Balk en gebouwd met variatie en ambachtelijke details in de gevel. Uit de Monumapper is gebleken dat ook de bewoners van Balk het Raadhuis het meest aantrekkelijke, waardevolle gebouw van Balk vinden. De tweede en derde plek wordt bij de bewoners respectievelijk door de bibliotheek en 't Haske vervuld. Deze twee gebouwen zijn aangewezen als gemeentelijk monument, waarvan de bibliotheek in het beschermde dorpsgezicht is gesitueerd.

Uit de enquêtes is gebleken dat de bezoekers van Balk bij de keuze welk gebouw het meest aantrekkelijk, waardevol is, de eigenschappen: ‘past in de omgeving’ en ‘aantrekkelijke uitstraling’ het belangrijkste vinden. Ook de bewoners vinden de eigenschap: ‘past in de omgeving’ belangrijk, deze eigenschap vervult een tweede plek. De belangrijkste eigenschap vinden de bewoners ‘belangrijke historische functie’.

Als laatste zijn de verschillen tussen de opleidingsgroepen bestudeerd. Uit deze analyse bleek dat bij zowel de bezoekers- als de bewonersgroep geen significante verschillen tussen de opleidingsgroepen aanwezig zijn met betrekking tot de gebouwen welke aantrekkelijk, waardevol worden gevonden. In overeenstemming met het theoretisch kader bleek dat binnen

de bezoekersgroep de groep hoogopgeleid het meest uitgesproken is over welke gebouwen aantrekkelijk, waardevol zijn en deze het hoogst waarderen, welk resultaat niet significant is. Tegenstrijdig met het theoretisch kader is dat binnen de bewonersgroep de hoogopgeleiden de gebouwen het laagst waarderen. Bij zowel de bezoekers- als de bewonersgroep zijn er geen grote verschillen waarneembaar in welke eigenschappen de verschillende opleidingsgroepen belangrijk vinden.

Voorwoord

In het kader van mijn studie Real Estate Studies heb ik onderzoek verricht naar welke gebouwen in Balk, als pilot voor Noord - Nederland, aantrekkelijk, waardevol worden gevonden.

Het onderwerp van dit onderzoek is tot stand gekomen door mijn interesse in krimp en de architectuurstijl van gebouwen. Na het lezen van de Smaaktest Haarlem van FARO en ABC-architectuurcentrum, welk onderzoek zich richtte op de "smaak" van zowel leken als professionals op de gebouwen in de stad Haarlem, leek het mij interessant een dergelijk onderzoek in een krimpend gebied te verrichten. Dit leek mij enerzijds interessant omdat deze gebieden een andere gebouwde omgeving hebben dan een Randstedelijke stad zoals Haarlem. Hierdoor zijn de uitkomsten uit de Smaaktest Haarlem niet toepasbaar in deze gebieden. Anderzijds leek het mij interessant omdat deze gebieden met een groter wordende leegstand van gebouwen te maken hebben. Door inzicht te krijgen in welke gebouwen aantrekkelijk, waardevol zijn kunnen de juiste gebouwen worden behouden.

Door de gemeenschappelijke interesse met dr. F.J. Sijsma in dit onderwerp en door zijn kennis omtrent dergelijke onderwerpen, heb ik met hem gebrainstormd over de uitvoering van een dergelijk onderzoek. Na deze brainstormsessie zijn wij tot de conclusie gekomen dat het toepassen van een GIS-applicatie het meest geschikt is voor dit type onderzoek. Vervolgens is drs. P.R. van Kampen, vanwege zijn kennis omtrent het maken van GIS-applicaties, bij dit onderzoek betrokken geraakt. Tevens heeft het Kenniscentrum Herbestemming Noord zich bij dit project gevoegd, aangezien zij deze kennis voor herbestemmingsbeslissingen goed kunnen gebruiken. In het ontstane projectteam zorgde eenieder voor de respondentwerving en hield ik mij daarnaast bezig met de theoretische achtergrond en het schrijven van dit onderzoeksrapport.

Aanvankelijk had ik mij ten doel gesteld om mijn onderzoek in meerdere plaatsen in de drie noordelijke provincies uit te voeren. Na verloop van tijd bleek echter dat dit door de gehanteerde, zelfontwikkelde innovatieve onderzoeksmethodiek, de samenwerking met veel verschillende partijen en de geringe hoeveelheid tijd die mij ter beschikking stond, te ambitieus was. Noodgedwongen heb ik mij daarom moeten beperken tot het uitvoeren van dit onderzoek in Balk, gelegen in de gemeente De Friese Meren. In een volgend onderzoek kan de huidige kennis worden verbreed naar andere plaatsen.

Om het rapport overzichtelijk en leesbaar te houden is het rapport opgedeeld in een kernrapport bestaande uit zes hoofdstukken en een toelichtingendeel bestaande uit ondersteunend materiaal.

Tot slot wil ik dr. F.J. Sijsma bedanken voor de prettige wijze waarop hij mij heeft begeleid. Met plezier denk ik terug aan de kritische vragen welke hij tijdens de bijeenkomsten stelde, door deze vragen dacht ik dieper na over het onderwerp. Tevens vond ik het fijn dat de feedback niet op negativiteit maar op positiviteit berustte. Verder wil ik drs. P.R. van Kampen bedanken. De heer van Kampen heeft vooral in het begin mijn onderwerp van kritische feedback voorzien, hetgeen geholpen heeft bij de afbakening van het onderzoek. Tevens heeft hij er met zijn bedrijf De Ontwikkefabriek voor gezorgd dat de onderzoeksmethodiek ontwikkeld is. Mijn dank hiervoor!

Als laatste rest mij om u veel leesplezier toe te wensen.

Groningen, 18 mei 2016

Debby Sebel

Inhoudsopgave

Samenvatting	ii
Voorwoord	iv
1. Introductie	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Doel- en vraagstelling	2
1.3 Leeswijzer	3
2. Onderzoeksgebied en verschillende soorten monumenten	4
2.1 Krimp in Noord-Nederland	4
2.2 Soorten aangewezen monumenten	6
2.2.1 Rijksmonumenten	6
2.2.2 Provinciale monumenten	6
2.2.3 Gemeentelijke monumenten	7
2.2.4 Rijksbeschermdde stads- en dorpsgezichten	7
2.3 Aangewezen monumenten Balk	8
3. Theoretisch kader	9
3.1 Leefbaarheid en monumenten	9
3.1.1 De fysieke omgeving	9
3.1.2 Waardering van monumenten	10
3.2 De Monumentenwet	13
3.2.1 Rijksmonumenten	13
3.2.2 Gemeentelijke monumenten	13
3.2.3 Rijksbeschermdde stads- en dorpsgezichten	14
3.3 Conceptueel model	14
4. Databeschrijving	16
4.1 Onderzoeksmethodes	16
4.1.1 De schriftelijke enquête	16
4.1.2 De Monumapper	16
4.2 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête	18
4.3 Bewoners Balk; de Monumapper	21
5. Resultaten	24
5.1 De Monumapper	24
5.1.1 Promotie	24
5.1.2 Locatie	24
5.1.3 Inhoud	24
5.2 Aantrekkelijke monumenten	25
5.2.1 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête	25
5.2.2 Bewoners Balk; de Monumapper	29
5.3 Eigenschappen monumenten	30
5.3.1 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête	30
5.3.2 Bewoners Balk; de Monumapper	31
5.3.3 Verschillenanalyse	32
5.4 Demografische verschillen	32
5.4.1 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête	32

5.4.2 Bewoners Balk; de Monumapper	34
6. Conclusie en discussie	36
6.1 Conclusie	36
6.2 Discussie	37
7. Reflectie en aanbevelingen	38
7.1 Reflectie	38
7.1.1 Literatuuronderzoek	38
7.1.2 Onderzoeksmethodieken	38
7.2 Aanbevelingen	39
Referenties	41
Appendix:	43
Appendix 1: Onderzoeksgebied I	43
Appendix 2: Onderzoeksgebied II	44
Appendix 3: Onderzoeksgebied III	45
Appendix 4: Beschermd dorpsgezicht Balk	46
Appendix 5: Waarderingscriteria	47
Appendix 6: Schriftelijke enquête bezoekers Balk	49
Appendix 7: De Monumapper	56

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Verschillende dorpen in de drie noordelijke provincies hebben te maken met een demografische transitie; jonge, draagkrachtige huishoudens verlaten het dorp en hiervoor komen geen nieuwe inwoners in de plaats (Provincie Groningen, 2013). Het gevolg is een bevolkingsdaling, waardoor er een toename is in leegstaande monumenten op prominente plekken. Door deze toenemende leegstand komt de kwaliteit van de leefomgeving in het geding. Aangezien er door de huidige overheidsbezuinigingen niet genoeg geld is om alle monumenten te behouden is onderzoek naar welke monumenten aantrekkelijk, waardevol worden gevonden vandaag de dag extra van belang. Door de instandhouding van de juiste monumenten wordt de kwaliteit van de leefomgeving gewaarborgd (Rouwendal & Van Duijn, 2013)

Brueckner e.a. (1999) laat in zijn onderzoek zien, door middel van de vestigingskeuze van verschillende inkomensgroepen, dat monumenten bijdragen aan de kwaliteit van de leefomgeving. Dit onderzoek laat zien dat de aanwezigheid van monumenten in een centrum ervoor zorgt dat dit centrum hoofdzakelijk door welvarende mensen wordt bewoond. Uit het onderzoek van Rouwendal & Van Duijn (2013) en Marlet en Poort (2005) blijkt dat de aanwezigheid van monumenten niet alleen invloed heeft op de vestigingskeuze van wooneigenaren, maar ook op dat van bedrijven en toeristen. Zo hebben bedrijven er extra geld voor over om zich in of nabij veel monumenten te vestigen en trekken monumenten extra toeristen. Wanneer deze monumenten in een centrum ontbreken, zoals in Detroit, vestigen welvarende mensen en bedrijven zich in de buitenwijken en wordt het centrum overwegend door arme mensen bewoond (Brueckner e.a., 1997). Doordat historische binnensteden zowel toeristen, bedrijven als ook welvarende mensen aantrekken, wordt er vanuit de overheid veel geld in deze binnensteden geïnvesteerd, waardoor deze binnensteden alsmaar rijker worden (Brueckner e.a., 1997, Marlet en Poort, 2005). Dit kan betekenen dat inzicht hebben in welke monumenten in een dorpskern hoog worden gewaardeerd ervoor kan zorgen dat de juiste monumenten worden behouden wat ervoor kan zorgen dat de dorpskern aantrekkelijk blijft voor mensen, bedrijven en toeristen.

De kwaliteit van de leefomgeving wordt in dit onderzoek in drie categorieën onderverdeeld, namelijk: fysieke -, sociale - en functionele omgevingsfactoren. Door deze opdeling kan het begrip beter afgebakend worden en is het duidelijker wat er in dit onderzoek mee bedoeld wordt. Van deze drie omgevingsfactoren is de fysieke omgevingsfactor het makkelijkste beïnvloedbaar (Visser & Van Dam, 2006). Een belangrijke fysieke omgevingsfactor is de kwaliteit en aanwezigheid van blauwe en groene plekken (Visser & Van Dam, 2006). Tevens is de kwaliteit en het bouwjaar van gebouwen van belang. Uit het onderzoek van FARO & ABC Architectuur- centrum (2011) kwam naar voren dat de naoorlogse woningbouw (gebouwd tussen 1945 en 1995) samenhangt met een lagere woontevredenheid. In het onderzoek van Rouwendal & Van Duijn (2013) kwam naar voren dat monumenten een positieve invloed hebben op de woontevredenheid. Helder inzicht hebben in de waardering van monumenten is voor overheden als ook voor kenniscentra (zoals bijvoorbeeld Kenniscentrum Herbestemming Noord) dus van belang.

Traditionele onderzoeksmethoden, zoals bijvoorbeeld de Stated and Revealed Preference methodiek (Earnhart, 2001) biedt onvoldoende inzicht voor Kenniscentrum Herbestemming Noord in de waardering van monumenten. Het gebruik van Participation geografische informatie technologieën (PGIS) wordt wel geschikt geacht om dit doel te bereiken omdat het op een relatief gemakkelijke manier gebruik maakt van ruimtelijke visualisaties en per zelfgekozen object een waardering kan worden aangegeven. De Monumapper (de PGIS-applicatie) als onderzoeksmethodiek tracht hiermee beter inzicht te verschaffen in welke monumenten aantrekkelijk, waardevol worden gevonden.

1.2 Doel- en vraagstelling

Hoewel monumenten dus invloed uitoefenen op de leefbaarheid en de locatiekeuze van inkomensgroepen, bedrijven en toeristen is er in Noord- Nederland nog geen studie uitgevoerd naar welke monumenten in dit gebied aantrekkelijk of waardevol worden gevonden. Dit onderzoek biedt daarom met de Monumapper een onderzoeksmethodiek, uitgevoerd als pilot in Balk, welke inzicht kan verschaffen in welke monumenten in Noord- Nederland aantrekkelijk, waardevol worden gevonden. Door dit inzicht kan er mogelijk besloten worden welke monumenten (her)gebruikt moeten worden en welke monumenten geen waarde meer hebben. Het behouden van de juiste monumenten kan vervolgens weer zorgen voor vitale en leefbare dorpen. Tevens kan het Kenniscentrum Herbestemming Noord de gegevens gebruiken om alle organisaties die zich bezighouden met het behoud, het creëren en het versterken van de leefbaarheid op het platteland, informatie te verschaffen (DBF, 2015).

Het verschaffen van inzicht in de waardering van verschillende monumenten gebeurt aan de hand van de tweeledige centrale vraag, namelijk:

“Welke monumenten worden in Balk aantrekkelijk, waardevol gevonden en wat zijn de kenmerken van deze monumenten?”

en

“Wat zijn de voor- en nadelen van de ontwikkeling en toepassing van de Monumapper en een schriftelijke enquête ten opzichte van elkaar?”

Zoals in de eerste centrale vraag zichtbaar, ligt de focus van dit onderzoek op monumenten, een onderdeel van het cultureel erfgoed. Volgens Cultureel erfgoed (2009) is cultureel erfgoed ‘dat wat ons is overgeleverd door onze voorouders’. In de onderzoeksmethodiek is het echter ook mogelijk om gebouwen, niet zijnde monumenten, als aantrekkelijk, waardevol aan te wijzen. Hierdoor is specifieke kennis bij de respondent omtrent welk gebouw als monument is aangewezen, niet nodig. Tevens kan er op deze manier onderzocht worden of monumenten waardevoller worden gevonden dan gebouwen welke niet als monument zijn aangewezen.

Tevens kan uit de eerste centrale vraag worden opgemaakt dat dit onderzoek zich focust op Balk, gelegen in Friesland. Voor de inwoners van alle drie de noordelijke provincies is het technisch mogelijk om de tool in te vullen, echter in Balk wordt er actief aan respondentwerving gedaan. De uitkomsten van Balk kunnen in de toekomst, tezamen met de uitkomsten in andere plaatsen in Noord-Nederland, gebruikt worden voor vervolgonderzoek naar wat een “buitenstaander”, bijvoorbeeld een inwoner uit Amsterdam, aantrekkelijke, waardevolle monumenten in Noord-Nederland vindt.

Zoals in de tweede centrale vraag zichtbaar, is in dit onderzoek gebruik gemaakt van zowel schriftelijke enquêtes als van de Monumapper, een Participation GIS (PGIS) tool. Deze laatstgenoemde methode, die door de toenemende digitalisering steeds vaker wordt toegepast, wordt in dit onderzoek toegepast omdat het alle bevolkingsgroepen de mogelijkheid biedt om gebruik te maken van geografische informatie technologieën (GIS) (Brown & Kyttä, 2014). PGIS is namelijk een eenvoudige methode waardoor het voor alle bevolkingsgroepen mogelijk is hun kennis via Google Maps te delen, die vervolgens gebruikt kan worden voor besluitvorming (Mukherjee, 2015).

In dit onderzoek kunnen de inwoners van de drie noordelijke provincies door middel van de Monumapper (PGIS- tool) (<http://kch.monumapper.nl/#/zipcode/>) op basis van Google Maps aangeven welke gebouwen zij in hun leefomgeving waardevol vinden. Door zowel het gebruik van schriftelijke enquêtes als de PGIS- tool kan er aan het einde van het onderzoek beoordeeld worden of de toepassing van PGIS voor dit onderzoek beter geschikt is dan de traditionele enquêtes.

Om tot een concreet antwoord te komen op de centrale vragen zijn er een viertal deelvragen opgesteld, namelijk:

1. Hoe verliep de ontwikkeling en toepassing van de Monumapper?
2. Welke monumenten worden in Balk, door zowel de bezoekers als de bewoners, aantrekkelijk, waardevol gevonden?
3. Waarom worden de monumenten, zoals genoemd in deelvraag twee, door zowel de bezoekers als de bewoners aantrekkelijk, waardevol gevonden?
4. Wat zijn de verschillen en overeenkomsten op basis van opleidingsniveau tussen de aantrekkelijk, waardevol gevonden monumenten?

De vier deelvragen bestaan uit drie analytische vragen en één beschrijvende vraag (deelvraag 1). Aangezien de Monumapper voor dit onderzoek ontwikkeld is en in de toekomst wellicht vaker toegepast gaat worden is er voor gekozen een beschrijvende vraag op te nemen die ingaat op het onderzoeksproces met de Monumapper.

1.3 Leeswijzer

Het volgende hoofdstuk, het onderzoeksgebied en verschillende soorten monumenten, gaat in op krimp in Noord- Nederland en op de verschillende gradaties en classificaties van monumenten in Nederland. Vervolgens behandelt hoofdstuk drie, het theoretisch kader, achtereenvolgend de link tussen leefbaarheid en monumenten om vervolgens de Monumentenwet te bespreken. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een conceptueel model. De beschrijving van het onderzoek vindt plaats in hoofdstuk vier, de databeschrijving. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de gekozen methodieken en worden de respondenten beschreven. De resultaten voortkomend uit de data worden in hoofdstuk vijf, de resultaten, geanalyseerd en besproken. Aansluitend op de resultaten wordt in hoofdstuk zes antwoord gegeven op de centrale vraag, hierbij is er tevens een terugblik op het theoretisch kader gedaan. Tevens worden in dit hoofdstuk de onderzoeksresultaten bediscussieerd. Tot slot besteedt hoofdstuk zeven de reflectie en aanbevelingen, aandacht aan de kwaliteit van dit onderzoek en worden er aanbevelingen voor zowel toekomstig gebruik van de Monumapper als het behoud van de juiste monumenten in Balk gegeven.

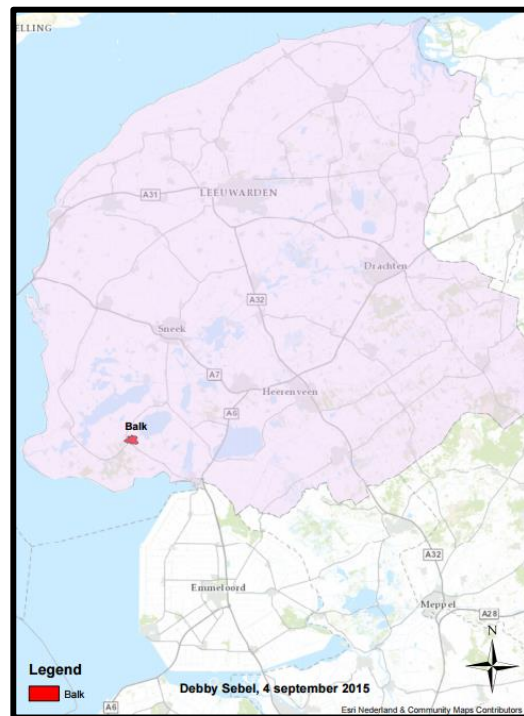
Hoofdstuk 2. Onderzoeksgebied en verschillende soorten monumenten

2.1 Krimp in Noord- Nederland

Aangezien het onderzoek in Balk wordt uitgevoerd als pilot voor Noord- Nederland wordt hieronder eerst het hele onderzoeksgebied besproken. In figuur 1 en Appendix 1 is de afbakening van het onderzoeksgebied zichtbaar, dit gebied omvat: Groningen, Drenthe en Friesland. Terwijl verwacht wordt dat pas vanaf 2040 het aantal inwoners in heel Nederland daalt, is er in delen van het onderzoeksgebied nu al bevolkingskrimp waarneembaar (CBS/PBL ,2013). Naast bevolkingskrimp hebben delen van deze drie provincies, zoals gemeente De Marne in Groningen, te maken met een groei van het aantal 65-plussers (vergrijzing) en het wegtrekken van jongeren uit deze perifeer gelegen gebieden (CBS/PBL, 2013). Het gevolg van de bevolkingskrimp is dat monumenten op prominente plekken leeg komen te staan, waardoor de leefbaarheid van de dorpen in het geding komt.

Figuur 1: afbakening onderzoeksgebied I

Figuur 2: afbakening onderzoeksgebied II

Volgens Hospers (2010) kan deze krimp verklaard worden aan de hand van het model van de Duitse filosoof en geograaf Cay Lienau. Dit model gaat uit van het feit dat de stad dé plek is waar werkgelegenheid, voorzieningen en consumptiegoederen zijn. Hierdoor trekt de stad continu mensen aan, zowel vanuit het omliggende gebied als uit de verder verwijderende regio's. Gefocust op de migratiestromen van en naar de drie noordelijke provincies is er volgens Latten e.a. (2008) een 'roltrapfunctie' waarneembaar. Er is een positieve migratiestroom van jongeren (18-25 jaar), door het aanbod van hoger beroepsonderwijs en universitaire studies, vanuit de provincies Groningen, Drenthe en Friesland naar het stadsgewest Groningen. Vervolgens is er een positieve migratiestroom, door de behoefte aan werkgelegenheid, van volwassenen (25+) vanuit het stadsgewest Groningen naar het westen van Nederland. Dit betekent dat dorpen als Balk te maken hebben met het wegtrekken van hoogopgeleide jongeren, waarvan een deel niet meer terugkeert naar Balk. Hierdoor zal er een inwonersdaling in Balk plaatsvinden waardoor er een leegstand ontstaat van monumenten op prominente plekken.

Tussen de drie provincies zijn er qua mate van demografische transitie verschillen waarneembaar. Zo is volgens de prognoses van het CBS/PBL (2013) de bevolking van

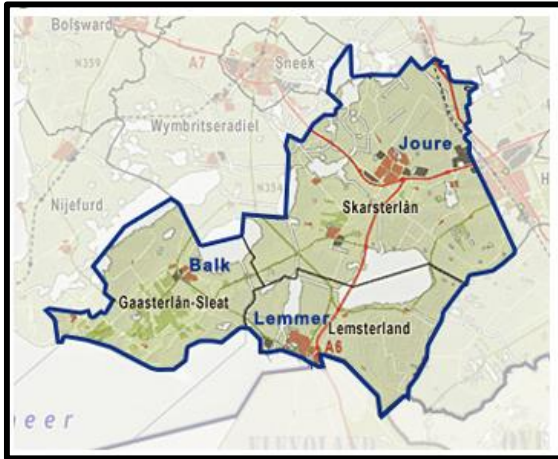
Friesland tot 2025 stabiel, terwijl de bevolking van Groningen groeit en de bevolking van Drenthe daalt. Aangezien er binnen en tussen de provincies verschillen waarneembaar zijn, wordt hieronder elke provincie afzonderlijk behandeld.

Groningen: zoals eerder benoemd, groeit het aantal inwoners van de provincie Groningen tot 2025, echter zijn de lokale verschillen in demografische transitie groot (CBS/PBL, 2013). Er wordt verwacht dat de gemeente Groningen tot 2025 met 20% groeit en dat in de DEAL-gemeenten (Delfzijl, Eemsum, Appingedam en Loppersum), Oost-Groningen en de gemeente De Marne krimp plaatsvindt (CBS/PBL, 2013; Provincie Groningen, 2013). De krimp in deze gemeentes wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door wegtrekkende jongeren en een ouder wordende bevolking, waarvan een aanzienlijk deel de komende jaren komt te overlijden (CBS/PBL, 2013).

Drenthe: op de gemeentes Meppel en Assen na vindt tot 2025 in heel Drenthe krimp plaats (CBS/PBL, 2025). Tezamen met Limburg en Zeeland is Drenthe een provincie die tot 2025 met enkele procentpunten krimpt (CBS/PBL, 2025). Tevens heeft de provincie Drenthe, net als Friesland en delen van Groningen, te maken met een groei van het aantal 65-plussers en het wegtrekken van jongeren uit dit perifeer gelegen gebied.

Friesland: Zoals eerder vermeld is volgens het CBS/PBL (2013) de bevolking van Friesland tot 2025 stabiel. Echter, er zijn binnen de provincie regionale verschillen zichtbaar. Zo groeit Leeuwarden met ongeveer 5% tot 2025 en vindt er in enkele gemeentes krimp plaats. Balk, gelegen in de gemeente De Friese Meren, is een plaats waar volgens De Friese Meren (2012) tussen 2001-2011 al krimp heeft plaatsgevonden. De locatie van Balk in de provincie Friesland en de gemeente De Friese Meren is zichtbaar in de figuren 2 en 3 en appendix 2 en 3. Echter, volgens de bevolkingsprognose van het CBS/PBL (2013) is er in de gemeente Gaasterlân-Sleat, de gemeente waartoe Balk tot 1 januari 2014 behoorde, tot 2025 geen krimp waarneembaar. Kijkende naar het rapport van De Friese Meren (2012) kan dit verschil verklaard worden doordat de dorpen rondom Balk een lichte groei vertoonden, waardoor het gemeentelijk gemiddelde gelijk gebleven is.

Tot 2025 neemt in Friesland, net als in vrijwel heel Nederland, de demografische druk toe. De demografische druk is de verhouding tussen enerzijds de leeftijdsgroep 20-64 jaar en anderzijds de leeftijdsklassen 0-19 jaar en 65 jaar en ouder (CBS/PBL, 2013). Echter, de vergrijzing tot 2025 is in Friesland hoger dan het gemiddelde van Nederland. Volgens De Friese Meren (2012) heeft Balk juist géén sterke vergrijzing, hetgeen volgens De Friese Meren hoogstwaarschijnlijk wordt verklaard door het gebrek aan intramurale zorg (verzorgingstehuizen e.d.). Echter, uit de dorpsschouw bleek dat Balk wel intramurale zorg heeft, maar dat er een gebrek aan extramurale zorg is (aanleunwoningen, zorg aan huis e.d.). De sites van de lokale zorgaanbieders bekijken blijkt dat er in Balk zowel intra- als extramurale zorg wordt aangeboden. Zo heeft het verzorgingstehuis Talma Hiem plek voor zeventig bewoners en is er aan het verzorgingstehuis een appartementencomplex verbonden waarin vijftig zorgappartementen zijn gehuisvest. Daarnaast heeft zorginstelling Patyna in Balk vier zorgwoningen, geschikt voor 32 ouderen. Tevens biedt deze organisatie thuiszorg in Balk aan.

Figuur 3: afbakening onderzoeksgebied III (Outdoor Friese Meren, 2015)

2.2 Soorten aangewezen monumenten

Omdat dit onderzoek zich focust op aantrekkelijk, waardevolle monumenten is het van belang kennis te nemen van de verschillende gradaties en classificaties van monumenten in Nederland. Hierdoor kan er niet alleen bestudeerd worden of aangewezen monumenten aantrekkelijker, waardevoller worden gevonden dan toegeëigende monumenten maar ook of bijvoorbeeld een rijksmonument hoger wordt gewaardeerd dan een gemeentelijk monument. Er is voor gekozen het aantal monumenten in heel Nederland te behandelen omdat er zodoende een vergelijking richting de drie noordelijke provincies gemaakt kan worden. Met andere woorden: hoe verhoudt het aantal monumenten in de drie noordelijke provincies zich ten opzichte van het landelijk gemiddelde? Hieronder wordt op de verschillende soorten aangewezen monumenten ingegaan.

2.2.1 Rijksmonumenten

Volgens Cultureel Erfgoed (2015) is een rijksmonument een gebouw of een ander object dat van nationaal belang is, bijvoorbeeld door de schoonheid of door de geschiedenis van het gebouw. Uit de Kamervragen (2011) van augustus 2011 blijkt dat Nederland op dat moment 52.000 rijksmonumenten telde. Op dat moment waren er echter 62.972 monumentnummers. Dit komt omdat een complex meerdere monumentnummers kan bevatten. Wanneer er een subsidie wordt aangevraagd, wordt dit per monumentnummer aangevraagd.

Middels de Erfgoedmonitor (2015) kan er bekeken worden hoeveel rijksmonumentnummers Nederland op dit moment telt, hoe deze over de tijd zijn gegroeid en gedaald en hoe deze over de provincies zijn verdeeld. Zoals uit tabel 1 op de volgende pagina blijkt, telt Nederland 61.833 rijksmonumentnummers. Hiervan zijn 36.151 rijksmonumentnummers woningen (Cultureel Erfgoed, 2015). Verder kan uit deze tabel worden opgemaakt dat Noord- Holland de meeste rijksmonumentnummers telt en Flevoland de minste. De lage hoeveelheid rijksmonumentnummers in Flevoland wordt verklaard doordat het de jongste van de twaalf provincies is en pas bestaat sinds 1 januari 1986. In grafiek 1 is zichtbaar dat het aantal rijksmonumentnummers sinds 1965 aanzienlijk is gegroeid en dat er nu een periode van stabiliteit is (Erfgoedmonitor, 2015). De stabiliteit wordt veroorzaakt door de nieuwe 'beleidsregels monumenten'. Hierin is opgenomen dat monumenten die gebouwd zijn voor 1940, niet meer als rijksmonument aangewezen mogen worden (Erfgoedbalans, 2009).

2.2.2 Provinciale monumenten

Slechts twee van de twaalf provincies hebben provinciale monumenten, dit zijn de provincies Drenthe en Noord- Holland. Drenthe telde in 2013 225 beschermde monumenten van vóór 1940 en heeft zeventig monumenten vanaf 1940 (Provinciale Monumentenlijst Drenthe, 2013). Noord- Holland heeft vijfhonderd provinciale monumenten (Provinciale Monumentenlijst Noord-Holland, 2015).

2.2.3 Gemeentelijke monumenten

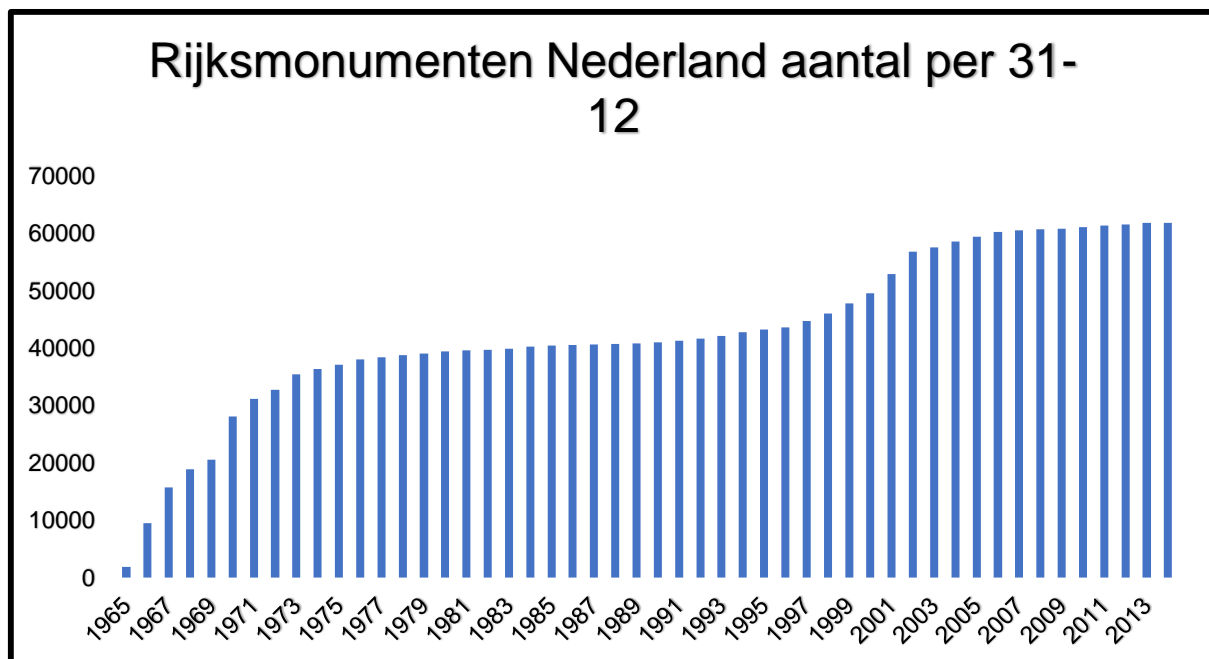
Op het laagste schaalniveau staan de gemeentelijke monumenten, welke een bijzondere betekenis voor een stad, dorp of regio hebben (Cultureel Erfgoed, 2015). Via de Erfgoedmonitor (2015) kan er tevens gekeken worden hoeveel gemeentelijke monumenten Nederland telt (tabel 1). Nederland telde in 2013 in totaal 54.812 gemeentelijke monumenten, verdeeld over 322 van de 404 gemeenten in Nederland. De meeste monumenten staan in Gelderland en de minste in Flevoland.

2.2.4 Rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten

Als laatste zijn er de Rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten. Het betreft hier gebieden met een bijzondere cultuurhistorische waarde (Abrahamse et al., 2012). In totaal telt Nederland 465 Rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten (Erfgoedmonitor, 2015). In tabel 1 is zichtbaar hoe deze over Nederland verdeeld zijn. Zichtbaar is dat Flevoland, met één beschermd stads- en dorpsgezicht, ook van deze monumentensoort de minste bezit.

	Rijksmonumenten (2015)	Gemeentelijke monumenten (2013)	Stads- of dorpsgezichten (2015)	Totaal
Groningen	2.556	826	47	3.429
Friesland	4.159	1.576	63	5.798
Drenthe	1.291	333	31	1.655
Overijssel	3.943	2.968	20	6.931
Flevoland	81	116	1	198
Gelderland	6.266	11.346	44	17.656
Utrecht	5.489	5.458	43	10.990
Noord-Holland	14.033	9.549	48	23.630
Zuid-Holland	9.163	9.281	65	18.509
Zeeland	3.679	787	19	4.485
Noord- Brabant	5.830	7.802	41	13.673
Limburg	5.343	4.770	43	10.156
Totaal	61.833	54.812	465	117.110

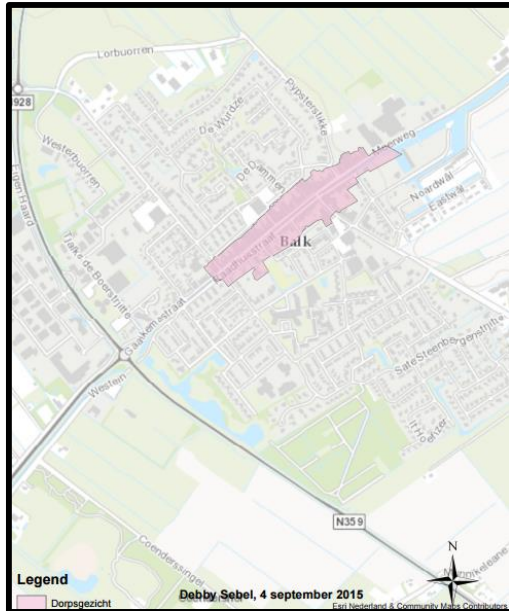
Tabel 1: soorten monumenten per provincie (Erfgoedmonitor, 2015)

Grafiek 1: aantal rijksmonumenten tussen 1965- 2013 (Erfgoedmonitor, 2015)

2.3 Aangewezen monumenten Balk

Het gehele centrum van Balk is één beschermd dorpsgezicht, waarvan de grenzen in figuur 4 en appendix 4, zwart omlijnd, zichtbaar zijn. In dit beschermde dorpsgezicht zijn 33 rijksmonumenten gesitueerd (Rijksmonumenten, 2015). De rijksmonumenten in Balk zijn onderverdeeld in 28 woonhuizen, 3 kerkelijke gebouwen, 1 raadhuis en 1 weg- en waterwerk. Het oudste gebouw is het raadhuis van Balk, welke in 1615 werd gebouwd. Het nieuwste, aangewezen rijksmonument betreft de Teernstrabrug, gebouwd in 1916 (figuur 5).

Figuur 4: grenzen dorpsgezicht Balk

Figuur 5: Teernstrabrug Balk, rijksmonument

Behalve rijksmonumenten telt Balk ook twaalf gemeentelijke monumenten. Op één gemeentelijke monument na zijn, net als bij de rijksmonumenten, alle monumenten in het dorpsgezicht van Balk gesitueerd. De twaalf gemeentelijke monumenten bestaan uit tien gebouwen met als functies wonen, horeca, gemeentehuis, cultureel centrum, winkel en huisartspraktijk. Er is één kerk als gemeentelijk monument aangewezen en één kademuur.

Hoofdstuk 3: Theoretisch kader

3.1 Leefbaarheid en monumenten

3.1.1 De fysieke omgeving

In deze paragraaf wordt er ingegaan op de invloed van monumenten op de leefbaarheid in een gebied. Zoals in de introductie vermeld wordt het begrip leefbaarheid in dit onderzoek in drie onderdelen gesplitst, namelijk: functionele-, sociale- en fysieke omgevingsfactoren.

Onder de *functionele omgevingsfactoren* vallen onder andere de bereikbaarheid van voorzieningen en werkgelegenheid vanuit de woning. Uit het onderzoek van Visser & van Dam (2006) blijkt dat deze functionele omgevingsfactoren het meeste invloed hebben op de leefbaarheid van een gebied. Echter blijkt uit hetzelfde onderzoek dat dit de factoren zijn welke moeilijk tot niet beïnvloedbaar zijn. Waar veel werkgelegenheid en voorzieningen een positieve invloed hebben op de leefbaarheid van een gebied, zijn er ook functionele omgevingsfactoren welke een negatieve invloed hebben. Zo blijkt uit het onderzoek van TNO (2006) en Visser & van Dam (2006) dat wonen naast of boven een supermarkt, speelplek, school, snelweg of station door de mogelijke geluidshinder en stankoverlast een negatieve invloed uitoefenen op de leefbaarheid.

Onder de *sociale omgevingsfactoren* vallen onder andere de bevolkingssamenstelling, het werkloosheidscijfer, het percentage huur- en koopwoningen en het gemiddelde inkomen in de buurt (Visser & van Dam, 2006). Deze factoren liggen qua invloed op de leefbaarheid tussen de functionele- en fysieke omgevingsfactoren in (Kempen, 2012). Net als de functionele omgevingsfactoren zijn de sociale omgevingsfactoren moeilijk beïnvloedbaar. Dit komt doordat de sociale omgevingsfactoren moeilijk meetbaar zijn. Immers, de manier waarop iemand de buurt waardeert hangt af van de perceptie die de woonconsument heeft van de buurt (Visser & Van Dam, 2006). Een buurt met een hoge mate van saamhorigheid, onderlinge relaties en waar mensen zich veilig voelen heeft een positieve invloed op de leefbaarheid (TNO, 2006). De factoren die een negatieve invloed hebben op de leefbaarheid zijn: onveilige buurt (Kempen, 2012), veel politiecijfers over overlast (TNO, 2006), gemiddeld lage opleiding en laag inkomen en een hoog werkloosheidspercentage (TNO, 2006; Visser en van Dam, 2006). Uit het onderzoek van TNO (2006) kwam naar voren dat het percentage werklozen gecorreleerd is met het aantal allochtonen in de buurt.

Als laatste zijn er dan de *fysieke omgevingsfactoren, waarvan de monumenten onderdeel uitmaken*. Deze factoren zijn het makkelijkste beïnvloedbaar maar hebben volgens Visser en van Dam (2006) de minste invloed op de leefbaarheid van een gebied. Hieronder valt onder andere de hoeveelheid groen en water, de bebouwingsdichtheid, de kwaliteit van de openbare ruimte en de aard en kwaliteit van de gebouwde omgeving. Zo blijkt uit het onderzoek van FARO & ABC Architectuur- centrum (2011) en Visser & van Dam (2006) dat mensen een voorkeur hebben voor groene, rustige woonomgevingen. Hierbij kan gedacht worden aan een bosrijke omgeving, bomen in de buurt en hagen als afscheiding tussen private en publieke ruimtes. Door de schaarse ruimte in de stad heeft een park of plantsoen in een stedelijk gebied een positieve invloed op de leefbaarheid van een gebied, maar in een landelijk gebied geen invloed (Visser & van Dam, 2006). De invloed van water is net als de invloed van groen tweeledig. Zo heeft recreatief water in een landelijk gebied een zes keer zo grote invloed dan in een stedelijk gebied en heeft binnenwater in een stedelijk gebied een grotere invloed op de leefbaarheid dan in een landelijk gebied (Visser & van Dam, 2006). Uit het onderzoek van Kempen (2012) en TNO (2006) bleek dat de condities van de gebouwen, de hoeveelheid gebouwen en de architectuur van de gebouwen van belang zijn hoe de woonconsument de leefbaarheid beoordeelt. Zo bleek uit het onderzoek van FARO & ABC Architectuur-centrum (2011) dat gebouwen met een gebrek aan details en gebouwd van lichte bak- en betonstenen

negatief worden beoordeeld. Zowel leken als professionals houden van monumentale panden met mooie, ambachtelijke details in de gevel (FARO & ABC Architectuur- centrum, 2011).

Een belangrijk aspect bij het inzicht krijgen in welke fysieke omgevingsfactoren, in dit onderzoek monumenten, door mensen waardevol worden gevonden is het maken en hanteren van een geschikte onderzoeksmethodiek. Vanuit het onderzoek van Sijtsma (2014), welk onderzoek zich richtte op de waardering van groene en blauwe plekken, bleek dat het maken en toepassen van een PGIS- tool geschikt is om te onderzoeken hoe waardevol respondenten bepaalde plekken vinden. Volgens Brown & Kytä (2014) en Mukherjee (2015) is de toepassing van een PGIS- tool hiervoor geschikt aangezien het een eenvoudige, digitale methodiek is welke alle bevolkingsgroepen gelijke kansen biedt om gebruik te maken van geografische informatie technologieën (GIS). Doordat monumenten de focus van dit onderzoek zijn, wordt dit hieronder verder behandeld.

3.1.2 Waardering van monumenten

Zoals in de introductie vermeld wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van de *Monumapper*, een tool welke speciaal voor dit onderzoek is ontwikkeld. In de *Monumapper* is het mogelijk om zowel aangewezen als toegeëigende monumenten aan te wijzen als waardevol. Onder *aangewezen* monumenten vallen de rijks-, provinciale- en gemeentelijke monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten, zoals wordt behandeld in paragraaf 3.2. Deze monumenten zijn authentieke monumenten en worden aangewezen door experts (Kromhout, 2015). De *toegeëigende* monumenten zijn gebouwen welke een bepaalde betekenis voor het bredere publiek hebben. Deze gebouwen kunnen ook modern zijn, zoals het Groninger Museum (Kromhout, 2015). De toegeëigende monumenten hebben geen officiële status maar kunnen dus wel een belangrijke betekenis hebben voor de omgeving.

Er zijn verschillende manieren waarop mensen naar monumenten kunnen kijken (Graham & Haward, 2008). Zo kan het afhangen van de nationaliteit, religie, sociale klasse, gezondheid, geslacht en persoonlijke geschiedenis hoe aantrekkelijk, waardevol iemand een bepaald monument vindt. Ruimtelijke kwaliteit (2013) vermeldt dat de waardering van monumenten ook samenhangt met de manier waarop het gebied waarin het monument staat wordt gebruikt en wanneer het wordt gebruikt. Tevens blijkt uit het onderzoek van Aiello, Ardone & Scopelitti (2010), Ruimtelijke kwaliteit (2013) en TNO (2006) dat de levensfase waarin een persoon of zijn gezin verkeert invloed heeft op de waardering van monumenten en de omgeving waarin deze monumenten staan. Ennen (1999) vermeldt dat de waardering van monumenten sterk gecorreleerd is met de ervaring van een persoon met monumenten, het gebied en bijzondere gebouwen en met de voorkennis over monumenten. Uit bovenstaande literatuur blijkt dat eenieder een eigen waarde aan een bepaald gebouw hangt, welke waarde afhankelijk is van persoonlijke kenmerken.

Uit de onderzoeken van Kempen (2012), TNO (2006), Aiello, Ardone & Scopelitti (2010) en FARO Architecten & ABC Architectuur-centrum (2011) blijkt dat de condities van de gebouwen, de architectuur van de gebouwen en de hoeveelheid gebouwen in de directe omgeving van belang zijn hoe de woonconsument deze omgeving waardeert. Volgens Wisman (2015) is de aantrekkelijke uitstraling en architectuurstijl na de prijs en de woonoppervlakte de belangrijkste factor bij de keuze voor een woning. Uit het onderzoek van Rouwendal & Van Duijn (2013) komt vervolgens naar voren dat de architectuurstijl van monumenten aantrekkelijk wordt gevonden en het aanzien van een stad of dorp kan verbeteren. Kijkende naar monumenten worden de woningen uit de jaren dertig het hoogst gewaardeerd. Kingma (2012) noemt vier architectonische succesfactoren voor de aantrekkelijkheid van deze woningen, namelijk: variatie en identiteit, detaillering, goede balans tussen traditioneel en modern en een functionele indeling.

Door de aantrekkelijkheid van monumenten willen huishoudens zich graag in of nabij een monument vestigen. Terugkijkend naar de verschillende lenzen waarmee naar monumenten

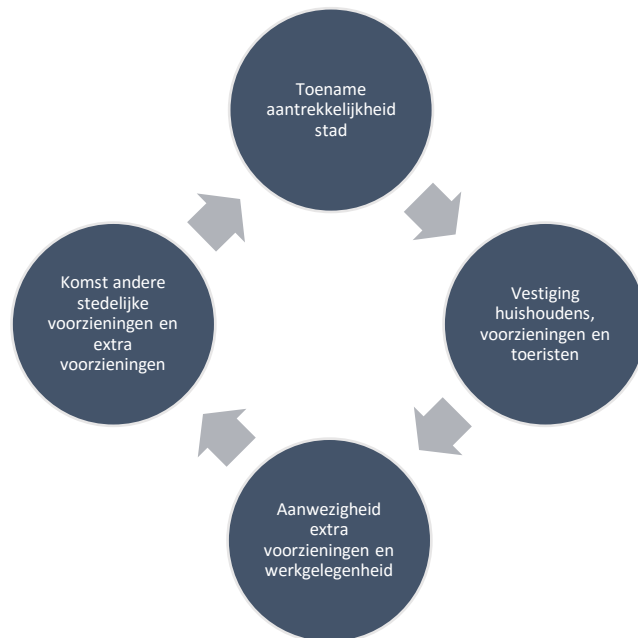

gekeken kan worden, blijkt volgens Rouwendal & Van Duijn (2013) en Ennen (1999) dat vooral hoogopgeleide en welvarende mensen met een interesse in behoud van monumenten bereid zijn om te verhuizen naar of nabij een monument. Dit wordt door middel van het artikel van Brueckner e.a. (1997) aan de hand van het model van Alonso (1964) hieronder verklaard.

Brueckner e.a. (1997) laat aan de hand van de steden Parijs en Detroit zien dat monumenten in een centrum ervoor zorgen dat welvarende mensen in dit centrum gaan wonen. Dit komt omdat dit centrum, zoals Parijs, door de aanwezigheid van monumenten een voordeel ten opzichte van de buitenwijken qua voorzieningen biedt. Hierdoor zijn de opportunity kosten van tijd en dus van reiskosten per kilometer voor de welvarende mensen hoog (McCann, 2013). Wanneer dit voordeel ontbreekt, zoals in Detroit waar monumenten in het centrum schaars zijn, vestigen de welvarende mensen zich eerder in de buitenwijken. Dit omdat de grote vraag naar veel vierkante meters woning door de lagere grondprijzen in de buitenwijken dan domineert. Aan de hand van het *multiplier effect* wordt hieronder verklaard dat de aanwezigheid van monumenten ervoor zorgt dat deze binnensteden alsmaar rijker worden (Brueckner e.a., 1997; Marlet en Poort, 2005).

In figuur 6, op de volgende pagina, is het *multiplier effect* dat monumenten kunnen bewerkstelligen zichtbaar. Monumenten geven een bepaalde identiteit en aantrekkelijkheid aan een gebied, hierdoor wordt de plek aantrekkelijk voor huishoudens, toeristen en voorzieningen. Door de komst van extra werkgelegenheid en voorzieningen wordt het gebied nog aantrekkelijker, wat vervolgens weer extra huishoudens, bedrijven en voorzieningen aantrekt hetgeen de stad nog aantrekkelijker maakt. Er moet wel in ogenschouw worden genomen dat dit effect naar verwachting alleen op stedelijk niveau plaatsvindt (Rouwendal en Van Duijn, 2013). Dit kan verklaard worden doordat landelijke, krimpende gebieden met een afname van werkgelegenheid kampen, hetgeen de belangrijkste omgevingsfactor is (Visser & van Dam, 2006).

Wanneer een gebied namelijk te maken heeft met een afname aan werkgelegenheid, zal de toename in aantrekkelijke gebouwen niet zorgen voor een toename in huishoudens. Dit komt omdat werkgelegenheid in de directe omgeving voor veel mensen de belangrijkste omgevingsfactor is (Visser & van Dam, 2006). Wanneer er geen toename in huishoudens is neemt het voorzieningenniveau niet toe omdat huishoudens indirect voorzieningen creëren welke niet kunnen bestaan enkel op basis van inkomsten gegeneerd uit toerisme (Ennen, 1999). Zonder de komst van extra voorzieningen wordt het gebied niet meer aantrekkelijker waardoor er geen extra toeristen komen. Volgens Rouwendal & Van Duijn (2013) is het hierdoor lastig om middels extra aandacht voor cultureel erfgoed de woonkwaliteit en leefbaarheid te verbeteren. Echter het doel van dit onderzoek is niet om leegstand en leegloop van de krimpende, Noord-Nederlandse dorpen tegen te gaan, maar om Kenniscentrum Herbestemming Noord informatie te verschaffen welke monumenten in Balk, als pilot voor Noord- Nederland, aantrekkelijk, waardevol worden gevonden. Welke informatie door het kenniscentrum gebruikt kan worden voor een gebiedsgericht advies met betrekking tot herbestemming van monumenten.

Figuur 6: multiplier effect cultureel erfgoed op stedelijk niveau

Zoals ook in figuur 6 zichtbaar wordt, kan de vestiging van huishoudens in urbane en rurale gebieden zorgen voor de komst van extra toeristen (Rouwental & Van Duijn, 2013), hetgeen ook blijkt uit het proefschrift van Ennen (1999). Volgens Ennen (1999) creëren huishoudens indirect voorzieningen, zoals entertainment, cultuur, hotels en restaurants, welke niet kunnen bestaan enkel op basis van inkomsten gegenereerd uit toerisme. De komst van (extra) toeristen zorgt vervolgens dat overheden extra uitgaves kunnen doen ter verbetering en behoud van de monumentale panden.

Vooraf historische gebieden met oude stadsmuren, monumentale panden en oude straten trekken veel toeristen welke voor een positief economisch klimaat in het desbetreffende gebied zorgen (Ennen, 1999). Onderzoek naar welke monumentale panden, oude straten en pleinen aantrekkelijk worden gevonden, kan ervoor zorgen dat de juiste panden en straten intact worden gehouden. Het behoud van de juiste panden en straten kan vervolgens de aantrekkelijkheid en aantrekkingskracht van het gebied weer vergroten of bij krimp de schade beperken. Aangezien er niet betaald hoeft te worden om naar monumenten en oude stadscentra te kijken, genereert dit indirect een positief economisch effect voor het gehele gebied: namelijk doordat er voor gerelateerde voorzieningen zoals cafés en restaurants wordt betaald. Dat dit ook in Nederland het geval is, blijkt uit een vergelijking van de gegevens over de gasten verdeeld per provincie, in Statline (2014) (figuur 7), met het aantal monumenten per provincie (tabel 1) (Statline, 2014). Hieruit blijkt dat de provincie met de minste gasten, gedefinieerd als toeristen die minimaal één overnachting hebben, overeenkomt met de provincie met de minste monumenten, namelijk de provincie Flevoland.

Figuur 7: gasten per provincie in Nederland (Statline, 2014)

3.2 De monumentenwet

De huidige Monumentenwet is opgesteld in 1988, waarvan een deel in januari 2016 door de Erfgoedwet wordt vervangen (Cultureel Erfgoed, 2015). Met het van kracht worden van de eerste Monumentenwet in 1961 werd het voor de Nederlandse regering mogelijk om bescherming te bieden aan monumenten en stads- en dorpsgezichten (Lubina, 2010). Na aanwijzing van een gebouw of gebied als rijks- of gemeentelijk monument of stads- of dorpsgezicht is het zonder vergunning niet mogelijk het gebouw of gebied te restaureren, te slopen, te verbouwen of te verstoren (Cultureel Erfgoed, 2015).

3.2.1 Rijksmonumenten

Rijksmonumenten zijn in de Monumentenwet gedefinieerd als: *“objecten welke minstens vijftig jaar geleden zijn ontstaan en welke van publiekelijk belang zijn door de schoonheid, wetenschappelijke relevante of historische waarde”*. De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, verder minister genoemd, heeft de bevoegdheid te beoordelen of een gebouw als rijksmonument toegewezen moet worden.

Aangezien het ondoenlijk is voor een minister om alle rijksmonumenten aan te wijzen, is deze taak gemandateerd aan de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, welke onderdeel is van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en onder directe verantwoordelijkheid valt van de minister (Cultureel Erfgoed, 2015; Lubina, 2010). De rijksdienst vraagt, voordat zij een gebouw als rijksmonument toewijzen, eerst advies aan burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het desbetreffende monument staat. Het advies dat de burgemeester en wethouders geven, wordt meegenomen in de uiteindelijke besluitvorming (Cultureel Erfgoed, 2015). Bij de uiteindelijke besluitvorming wordt gebruik gemaakt van een standaard format, die ontwikkeld is voor het waarderen van bouwkunst (appendix 5) (Cultureel Erfgoed, 2015). De procedure van toewijzing eindigt wanneer het gebouw als monument is toegewezen en is opgenomen in artikel 6 van de Monumentenwet. De aanvraag voor toewijzing van de monumentenstatus aan het gebouw kan volgens artikel 3 van de Monumentenwet worden ingediend door alle “geïnteresseerde partijen” (Lubina, 2010). De bescherming en instandhouding is door de minister gemandateerd aan de lokale overheden, de gemeenten.

3.2.2 Gemeentelijke monumenten

De gemeenteraad kan gebouwen, welke niet zijn opgenomen als rijksmonument of beschermd stads- of dorpsgezicht, opnemen als gemeentelijk monument (Rijksoverheid, 2015). Dit werd echter tot 1986 nauwelijks tot niet gedaan door de gemeenten in Nederland. Dit veranderende

in 1986 met de komst van het subsidiestelsel en het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) (Erfgoedbalans, 2009). Door het opstellen van een gemeentelijke monumentenverordening werd het vanaf dat jaar mogelijk om zelf verkregen subsidiebudgetten te verdelen. Hierdoor is het aantal gemeentelijke monumenten sindsdien significant toegenomen (Erfgoedbalans, 2015).

De gemeenteraad kan een gebouw toewijzen als gemeentelijk monument als het gebouw van belang is voor de geschiedenis van een dorp of stad (Rijksoverheid, 2015). In tegenstelling tot de minimale ouderdomsgrens van vijftig jaar bij rijksmonumenten hoeft hier bij de toewijzing van een gebouw als gemeentelijk monument geen rekening mee te worden gehouden (Erfgoedbalans, 2015). De bescherming van gemeentelijke monumenten geschiedt, net als bij de rijksmonumenten, door de lokale gemeente.

3.2.3 Rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten

Volgens artikel 1(d) zijn beschermd stads- en dorpsgezichten *“groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden (Cultureel Erfgoed, 2015; Lubina, 2010)”*. Het zijn de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en van Infrastructuur en Milieu die een beschermd stads- of dorpsgezicht aanwijzen (Cultureel Erfgoed, 2015; Lubina, 2010). Dit gebeurt in samenwerking met de gemeenten en provincies (Cultureel Erfgoed, 2015; Lubina, 2010). Wanneer een gebied als beschermd stads- of dorpsgezicht wordt aangewezen, mogen er geen nieuwe gebouwen aan dit gebied worden toegevoegd. Zo blijft namelijk het historische karakter en de historische structuur van het gebied behouden (Cultureel Erfgoed, 2015). Wanneer er een monument binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht staat, vullen de bescherming van het stads- of dorpsgezicht en het object elkaar aan. Hierbij beschermt het stads- of dorpsgezicht de stedenbouwkundige structuur en het object het monument (Cultureel Erfgoed, 2015).

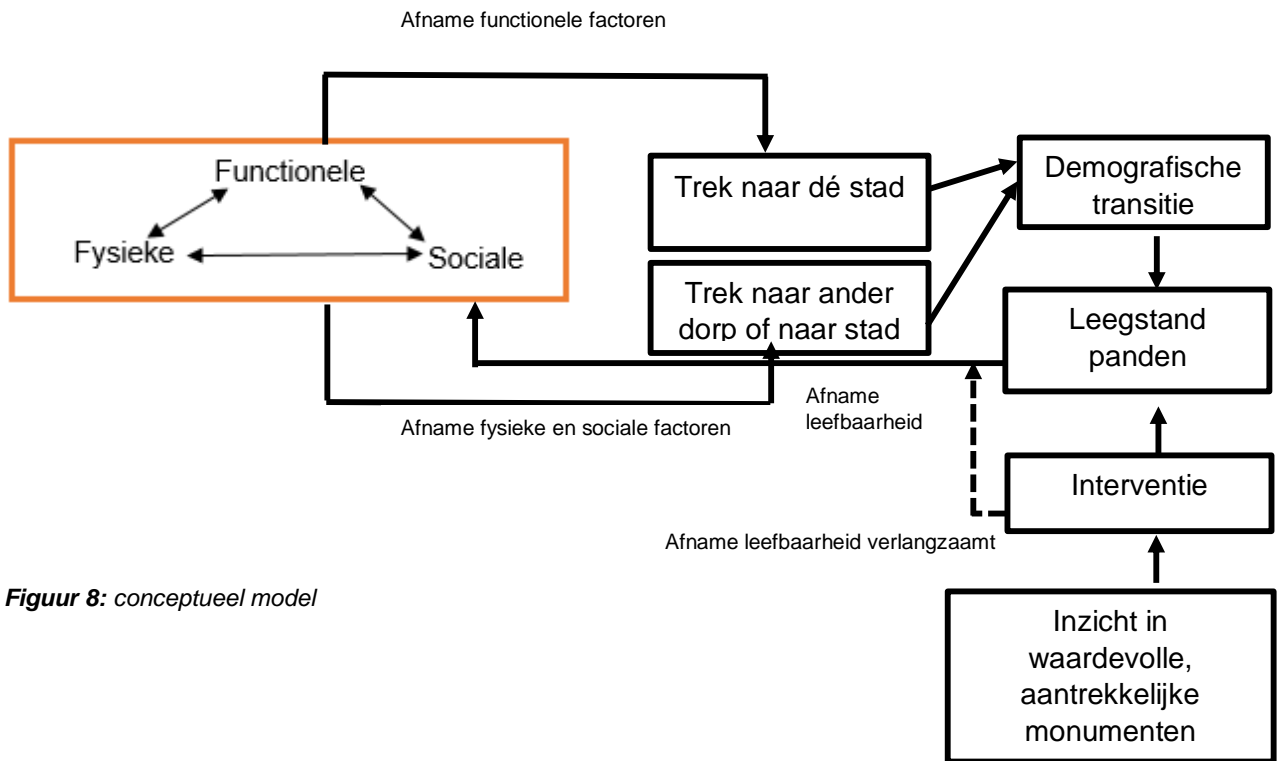
3.3 Conceptueel model

In onderstaand, conceptueel model (figuur 8) staan de omgevingsfactoren in het dorp centraal. De kwaliteit van deze omgevingsfactoren bepalen of een dorpsbewoner in zijn dorp blijft wonen of vertrekt naar de stad of een ander dorp. Deze drie omgevingsfactoren beïnvloeden ook elkaar. Als bijvoorbeeld de voorzieningen in een dorp afnemen (functionele factoren) komen er leegstaande panden (fysieke factoren) en deze leegstand kan vervolgens criminaliteit aantrekken wat de sociale veiligheid doet afnemen (sociale factoren).

Wanneer de functionele omgevingsfactoren verslechteren - werkgelegenheid en voorzieningenniveau nemen af -, vindt er een trek naar de stad plaats, waar werkgelegenheid is en voorzieningen zijn. Daarentegen geldt dat wanneer de sociale en fysieke omgevingsfactoren afnemen er niet altijd een trek naar de stad plaatsvindt. In onderstaand conceptueel model is zichtbaar dat in deze situatie sommige inwoners ervoor kiezen naar de stad te vertrekken en andere naar een ander dorp waar de sociale en fysieke omgevingsfactoren beter zijn. Door deze migratiestromen vindt er in het achtergebleven dorp een demografische transitie plaats. Deze demografische transitie houdt in dat er een afname in inwonersaantal is en dat er veelal een groei in het aantal 65-plussers is. Door de veranderende bevolkingssamenstelling en de bevolkingsdaling ontstaat er leegstand van monumenten op prominente plekken in het dorp. Door deze leegstand vermindert de aantrekkelijkheid van het dorp, hetgeen de demografische transitie en de trek naar de stad versnelt.

Door inzicht te krijgen in welke monumenten in een dorp, in dit onderzoek pilot Balk, aantrekkelijk, waardevol worden gevonden, kan er besloten worden deze monumenten te herbestemmen, te hergebruiken en te koesteren. Kortom, er vindt een interventie plaats. Door deze interventie worden deze monumenten aantrekkelijker, waardoor het diverse functies

zoals wonen en ondernemen aan kan trekken. Hierdoor neemt de leegstand wellicht af, waardoor de fysieke aantrekkelijkheid op peil blijft en verloedering wordt tegengegaan. Door het op peil houden van een belangrijke fysieke factor zal de demografische transitie wellicht minder snel verlopen en wordt de leefbaarheid van het dorp gewaarborgd.

Figuur 8: conceptueel model

Hoofdstuk 4 : Databeschrijving

4.1 Onderzoeksmethodes

De resultaten in dit onderzoek zijn verkregen door middel van een schriftelijke enquête en een PGIS- tool, beide methoden zijn speciaal voor dit onderzoek ontwikkeld. Zoals in de inleiding vermeld, is deze laatst genoemde methode een onderzoeksmethodiek welke door de toenemende digitalisering steeds vaker wordt ontwikkeld en toegepast (Brown & Kytta, 2014). Deze methode wordt steeds vaker ontwikkeld en toegepast omdat het alle bevolkingsgroepen gelijke kansen biedt om gebruik te maken van geografische informatietechnologieën. Door middel hiervan kunnen alle bevolkingsgroepen hun ruimtelijke kennis delen, welke kennis vervolgens gebruikt kan worden voor besluitvorming (Mukherjee, 2015).

4.1.1 De schriftelijke enquête

Allereerst is de enquête “Vragenlijst waardering plekken & gebouwen in Balk” ontwikkeld. Door middel van deze enquête is er onderzocht welke gebouwen de bezoekers in Balk waardevol, aantrekkelijk vinden en waarom. Deze vragenlijst is verspreid onder de lokale ondernemers in Balk en bij de jachthaven. De keuze om lokale ondernemers te vragen om toeristen deze enquête te laten invullen, is voortgekomen uit het feit dat het niet te achterhalen bleek welke toeristen Balk bezoeken. Hierdoor was het niet mogelijk om de toeristen, net zoals de bewoners van Balk, persoonlijk(er) te benaderen door een flyer te bezorgen of ze via de lokale krant te benaderen.

Door de samenwerking met stichting DBF was ervoor gekozen de schriftelijke enquête op te bouwen uit vragen welke bestemd zijn voor dit onderzoek als uit vragen die bestemd waren voor het onderzoek van de stichting DBF. De respons op de door de stichting DBF ingebrachte vragen in de enquête maken geen deel uit van dit onderzoek.

De onderdelen, opgenomen in de schriftelijke enquête, welke wel van belang zijn voor dit onderzoek zijn achtereenvolgend de vraag om twintig gebouwen die in het centrum van Balk en directe omgeving staan een cijfer van nul tot en met vijf te geven, waarbij nul de laagste waardering weerspiegelt en vijf de hoogste. De twintig gebouwen zijn geselecteerd op basis van architectuurstijl en ligging. De ‘*belangrijke eigenschappen*’ vraag waardoor er achterhaald is waarom de bezoekers van Balk bepaalde gebouwen waardevol, aantrekkelijk vinden. Deze belangrijke eigenschappen zijn aan de hand van de literatuurstudie van Ennen (1999), NICIS (2011) en Howard & Ashworth (1999) tot stand gekomen. Uit deze studies bleek namelijk dat dit de belangrijkste redenen zijn waarom mensen een gebouw aantrekkelijk, waardevol vinden. De belangrijke eigenschappen vraag is ook teruggekomen in de PGIS-tool. Als laatste zijn er de demografische vragen ook aanwezig in de PGIS-tool. Hierdoor is er geanalyseerd of de genoemde verschillen op basis van opleidingsniveau, genoemd in paragraaf 2.2, aanwezig zijn.

4.1.2 De Monumapper

In een later stadium van het onderzoek is de *Monumapper* ontwikkeld: <http://kch.monumapper.nl/#/zipcode/>. Via Google Maps konden de inwoners van de drie noordelijke provincies aangeven welke gebouwen zij in hun omgeving aantrekkelijk, waardevol vinden. De Monumapper is op eenzelfde wijze opgebouwd als de Hotspotmonitor (2015), een monitor die de waardering van plekken meet die gerelateerd zijn aan natuur en/of water (Sijtsma, 2014). Net als de Hotspotmonitor (2015) is de Monumapper opgebouwd uit een centrale vraag, namelijk: ‘Wat vindt u een aantrekkelijk, waardevol gebouw en waarom?’

Ter beantwoording van de centrale vraag zijn de respondenten door drie stappen geleid (appendix 7). De eerste stap was het invullen van enkele demografische vragen, de leeftijd, opleiding, geslacht en gezinssituatie.

Bij stap twee werd er naar de postcode van de respondent gevraagd. Hierdoor was het mogelijk om in het volgende stadium, stap 3, een gebouw binnen 2 kilometer en binnen 20 kilometer afstand van de postcode te markeren. Tevens heeft de respondent in de drie noordelijke provincies één waardevol, aantrekkelijk gebouw gemarkeerd. Na het markeren van het gebouw is de respondent, zoals zichtbaar in figuur 9, door enkele vragen geleid.

Figuur 9: vragen over de gemarkeerde plek bij een gebouw/dit gebouw

Zoals in paragraaf 4.1.1 vermeld zijn de aantrekkelijkheidstermen tot stand gekomen aan de hand van diverse literatuurstudies. Naar aanleiding van de uitkomsten uit de schriftelijke enquête zijn de aantrekkelijkheidstermen deels aangepast. Zo is het kenmerk herinnering opgedeeld in nostalgische waarde, emotionele waarde en symbolische waarde. Hierdoor kan er in de Monumapper beter gespecificeerd worden welk soort herinnering de respondent aan een gebouw heeft.

Ten tweede bleek uit de schriftelijke enquêtes dat niet elk aangewezen aantrekkelijk, waardevol gebouw een bijzondere architectuur heeft. Aangezien deze term gemist werd is de eigenschap ‘bijzondere architectuur’ aan de aantrekkelijkheidstermen toegevoegd. Tevens is de eigenschap ‘toegevoegde waarde economie’ aan de aantrekkelijkheidstermen toegevoegd. Uit de literatuurstudies van Ennen (1999) en Rouwendal & Van Duijn (2013), zoals benoemd in paragraaf 3.1, bleek namelijk dat de aanwezigheid van aantrekkelijke, waardevolle gebouwen gerelateerde voorzieningen zoals cafés, restaurants en hotels naar zich toetrekken. Zodoende zorgt de aanwezigheid van monumenten indirect voor een positief economisch effect (paragraaf 3.1). Aangezien de verwachting was dat bezoekers niet of nauwelijks weten welke gebouwen belangrijk zijn voor de lokale economie van Balk, is deze eigenschap niet aan hun voorgelegd.

Er is één eigenschap uit de enquête “Vragenlijst waardering plekken & gebouwen in Balk” verwijderd, namelijk ‘de recreatiemogelijkheden’. Deze eigenschap is weggelaten aangezien uit de enquête bleek dat dit de minst belangrijke eigenschap is. Tevens, zoals eerder in deze paragraaf verklaard, huisvesten monumenten meestal geen recreatieve functies maar ontstaan deze rondom het monument.

Bij de Monumapper is er tevens voor gekozen om, vergelijkend met de schriftelijke enquête, respondenten de mogelijkheid te bieden om door middel van foto’s voor hun zowel een bekend als onbekend gebouw te selecteren (figuur 10). Het eerste verschil met de schriftelijke enquête is dat bij de Monumapper de respondenten niet aan twintig vooraf geselecteerde gebouwen

zijn gebonden. Ten tweede visualiseren niet alle foto's gebouwen maar zijn alle foto's zichtbaar welke in de buurt van de punaise zijn gemaakt en op het internet zijn gezet. Als laatste is ervoor gekozen de respondenten de gebouwen te laten waarderen op een schaal van één tot en met tien, in plaats van één tot en met vijf. Deze keuze is gemaakt doordat het voor respondenten dan makkelijker is te differentiëren tussen het cijfer dat ze aan het gemarkeerde gebouw en het gebouw gekozen in het fotolevel geven.

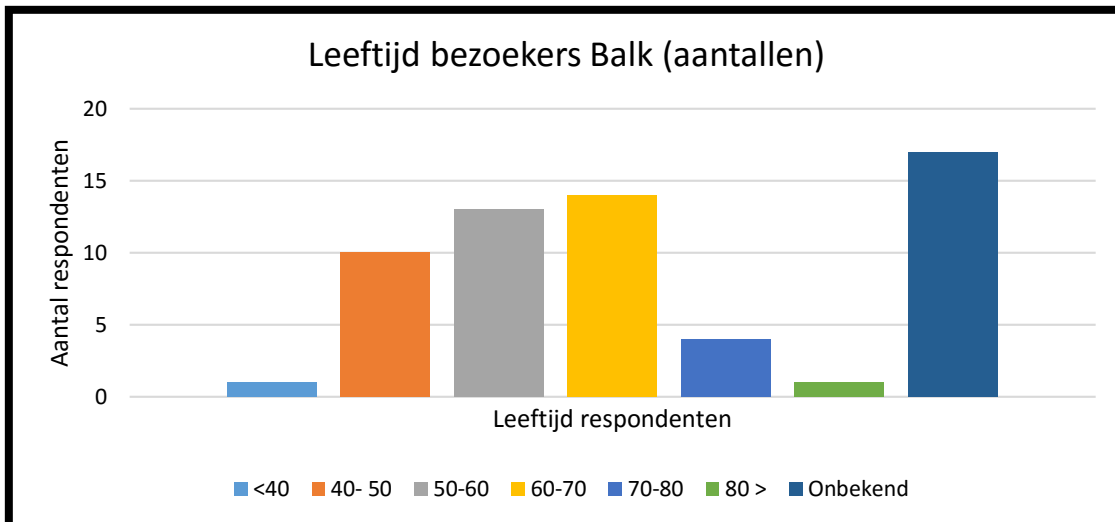
Figuur 10 : voorbeeld foto's uit fotolevel

Als laatste is aan de hand van de informatie verkregen uit hoofdstuk 2.3 en 2.4 geanalyseerd of de aantrekkelijk, waardevol gevonden gebouwen aangewezen of toegeëigende monumenten zijn.

4.2 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête

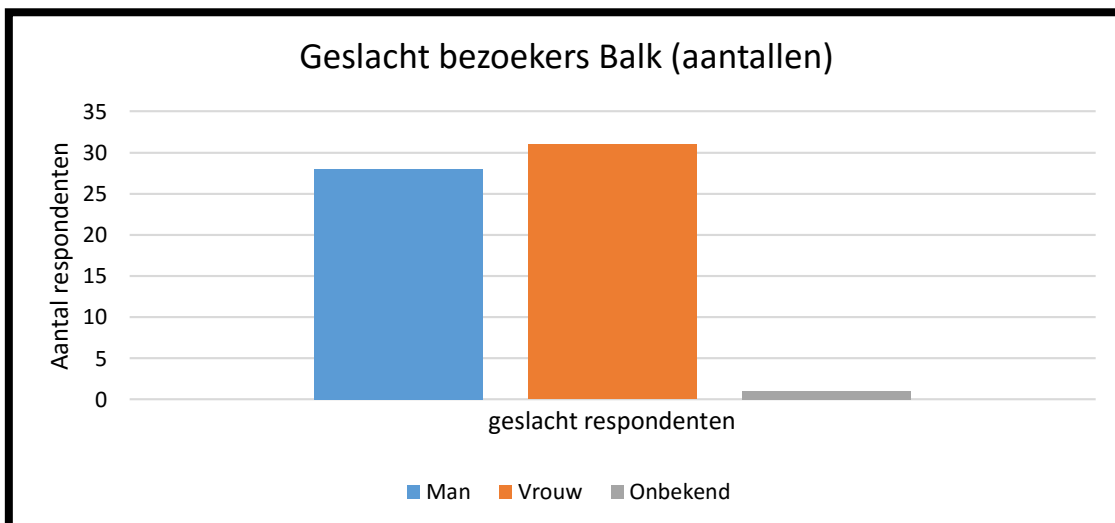
In totaal hebben 61 bezoekers van Balk de schriftelijke enquête "Vragenlijst waardering plekken & gebouwen in Balk" ingevuld. Van deze 61 enquêtes was er één enquête waarbij op meerdere inhoudelijke vragen geen antwoord is gegeven. Hierdoor was deze, deels ingevulde, enquête niet bruikbaar voor dit onderzoek.

Zoals in grafiek 2 zichtbaar is, vallen de meeste respondenten in de leeftijdsklasse 60-70 jaar. Dit is te verklaren uit het feit dat een deel van de bezoekers gepensioneerd waren, die Balk met hun boot bezochten. Voor zover bekend was de jongste bezoeker 10 jaar en de oudste 82 jaar. Het was opvallend dat een groot deel, zeventien respondenten, de leeftijdsvraag niet heeft ingevuld.

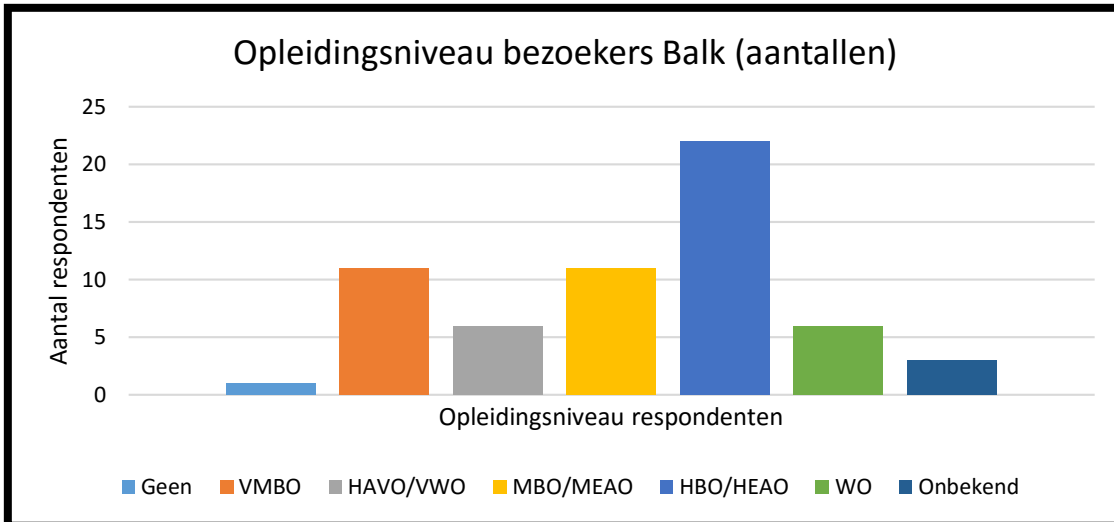
Grafiek 2: leeftijd bezoekers Balk in aantallen, schriftelijke enquête N= 60

Zoals in grafiek 3 zichtbaar hebben ongeveer evenveel mannen (28) als vrouwen (31) de enquête ingevuld. Er was één respondent welke deze vraag niet heeft ingevuld.

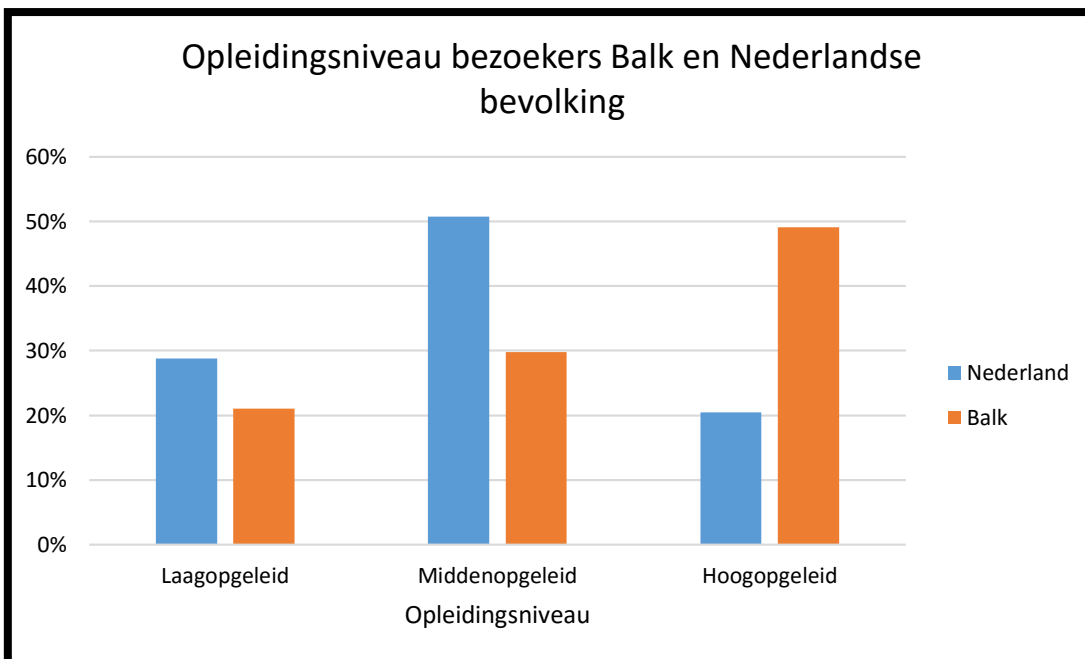

Grafiek 3: geslacht bezoekers Balk in aantallen, schriftelijke enquête N= 60

Zoals in grafiek 4 en 5 zichtbaar is, zijn de meeste respondenten hoogopgeleid (49%). In deze hoogopgeleide groep (HBO, HEAO en WO) hebben de meeste respondenten een HBO of HEAO studie afgerond (22). De rest van de respondenten in deze groep, zes respondenten, hebben een WO studie afgerond. De minste respondenten zijn laagopgeleid (Geen of VMBO) (21%). Deze verdeling komt niet overeen met de verdeling qua opleidingsniveau onder de Nederlandse bevolking (grafiek 5) (Statline, 2012). Zoals in grafiek 5 zichtbaar domineert in Nederland onder de beroepsbevolking de groep midden opgeleid (50,7%) (HAVO, VWO, MBO en MEAO).

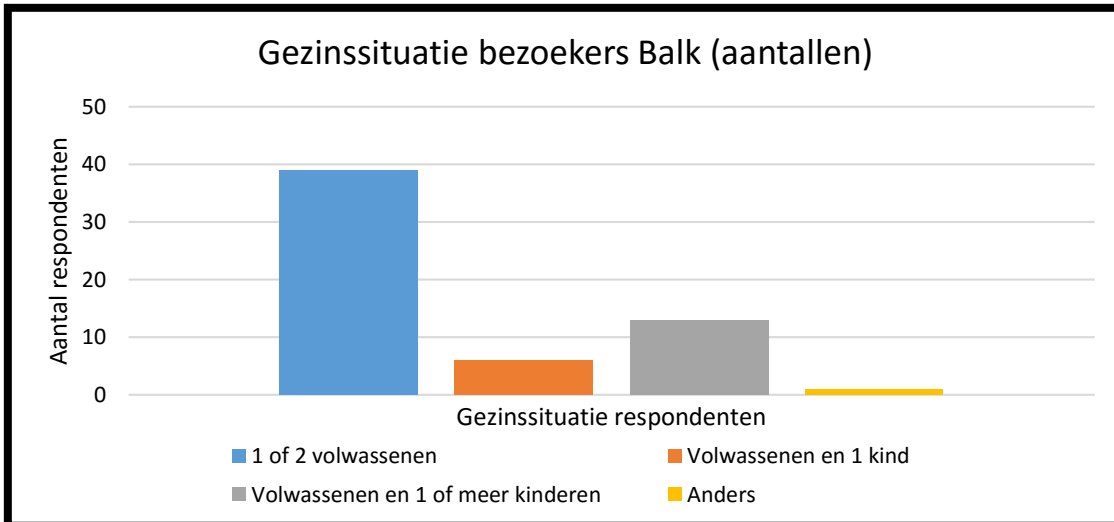

Grafiek 4: opleidingsniveau bezoekers Balk in aantallen, schriftelijke enquête N= 60

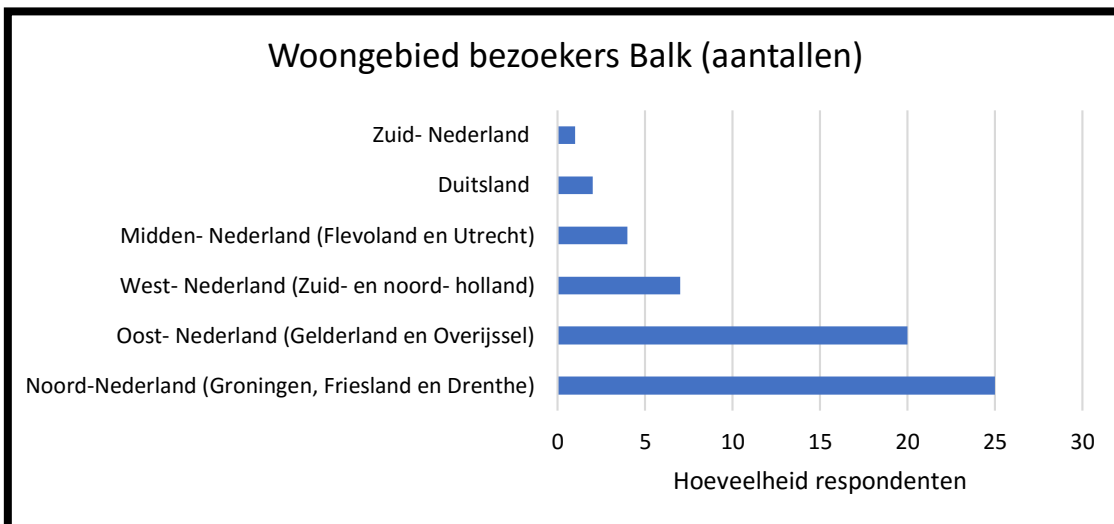
Grafiek 5: opleidingsniveau bezoekers Balk en Nederlandse beroepsbevolking in procenten

Verreweg de meeste respondenten leven in een gezin met een of twee volwassenen (39), grafiek 6. Deze situatie is passend bij de leeftijdscategorieën waarbinnen de respondenten vallen. Er was één respondent met gezinssituatie “anders”. Dit gezin, woonachtig in Duitsland, vormt een huishouden tezamen met de oma.

Grafiek 6: gezinssituatie bezoekers Balk in aantallen, schriftelijke enquête N= 60

Als laatste is er gekeken waar de respondenten woonachtig zijn. Zoals grafiek 7 laat zien, zijn de meeste respondenten uit Friesland, Groningen en Drenthe afkomstig (25) en de minste uit Zuid- Nederland (1).

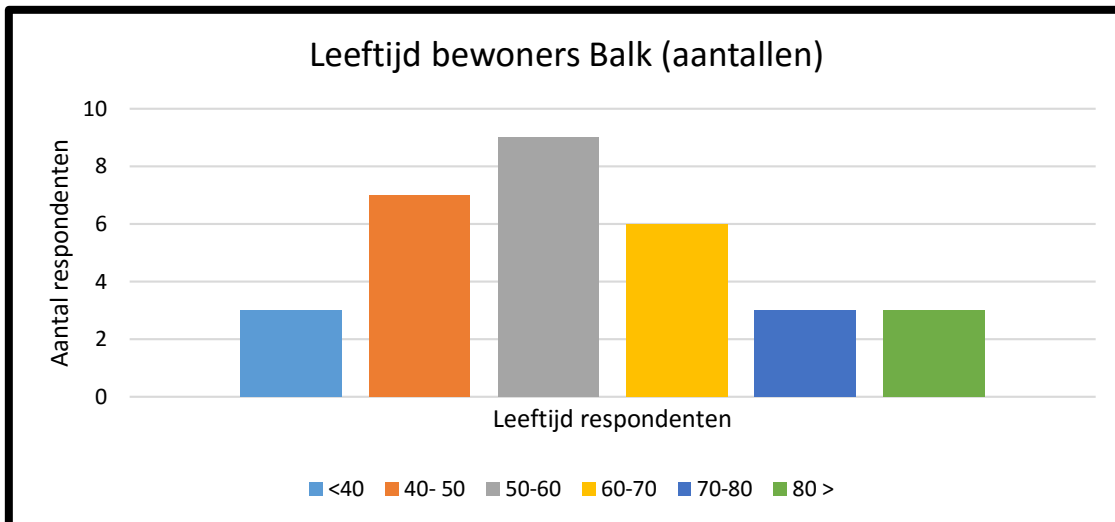

Grafiek 7: woongebied bezoekers Balk in aantallen, schriftelijke enquête N= 60

4.3 Bewoners Balk; de Monumapper

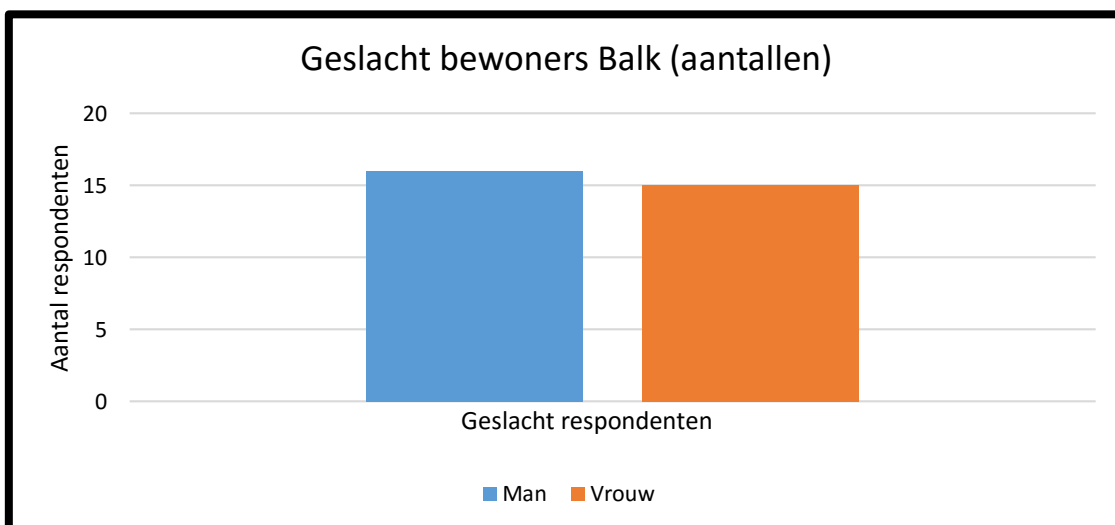
De Monumapper is door 31 bewoners, van Balk en directe omgeving, ingevuld. Van deze 31 respondenten wonen 6 respondenten in de gehuchtjes rondom Balk, de andere 25 respondenten zijn woonachtig in Balk.

Bij de bewoners is ook allereerst gekeken naar de leeftijd. De meeste respondenten in de bewonersgroep zitten in de leeftijdsklasse 50-60 jaar (grafiek 8).

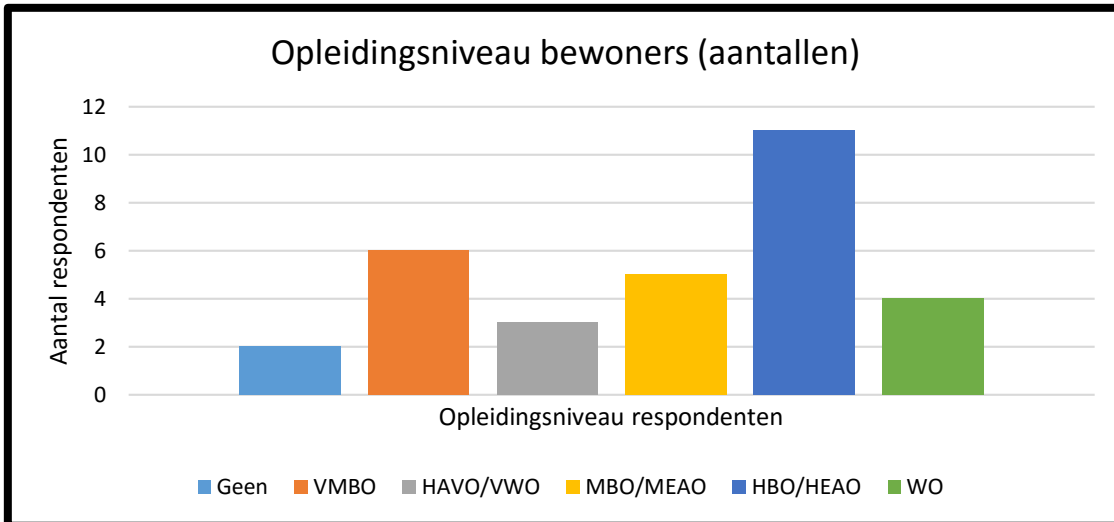
Grafiek 8: Leeftijd bewoners Balk in aantallen, Monumapper N= 31

Zoals uit de grafiek 9 blijkt hebben, net als bij de bezoekersenquête, ongeveer evenveel mannen (16) als vrouwen (15) de Monumapper ingevuld.

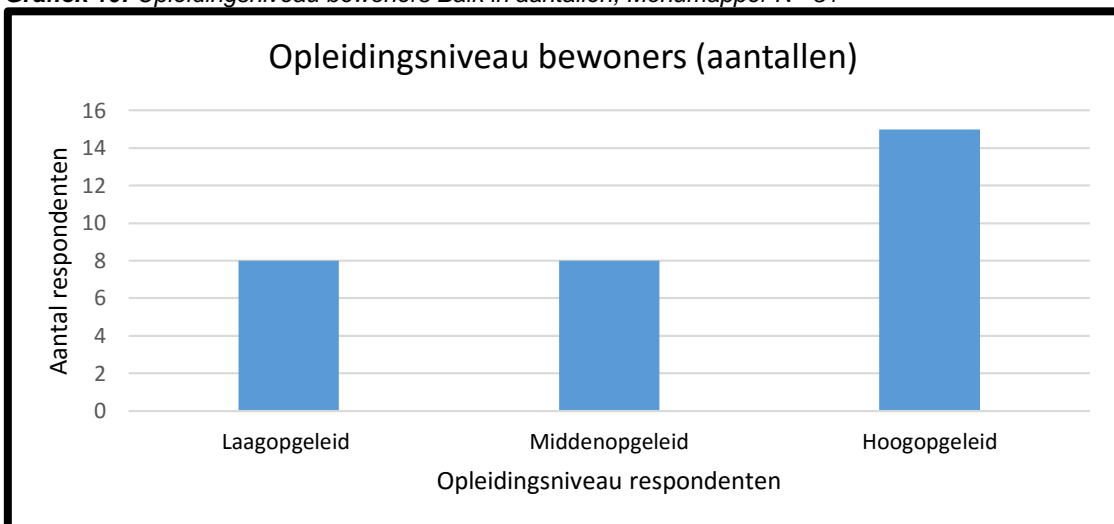

Grafiek 9: Geslacht bewoners Balk in aantallen, Monumapper N= 31

In grafiek 10 en 11 op de volgende pagina is zichtbaar dat, niet in overeenstemming met de verdeling onder de Nederlandse beroepsbevolking, ook bij de bewoners van Balk de meeste respondenten hoogopgeleid zijn. Net als bij de bezoekers van Balk hebben de meeste respondenten een HBO/HEAO studie gevolgd (11). Dat onder de bewoners relatief meer respondenten dan bij de bezoekers geen studie of alleen de basisschool hebben gevolgd komt doordat de twee betreffende respondenten, welke geen studie hebben gevolgd, senioren uit het verzorgingstehuis zijn. Deze twee respondenten, broers van elkaar, vertelde dat in hun jeugd alleen de rijke kinderen een vervolgopleiding deden. De niet rijke kinderen moesten na de basisschool aan het werk.

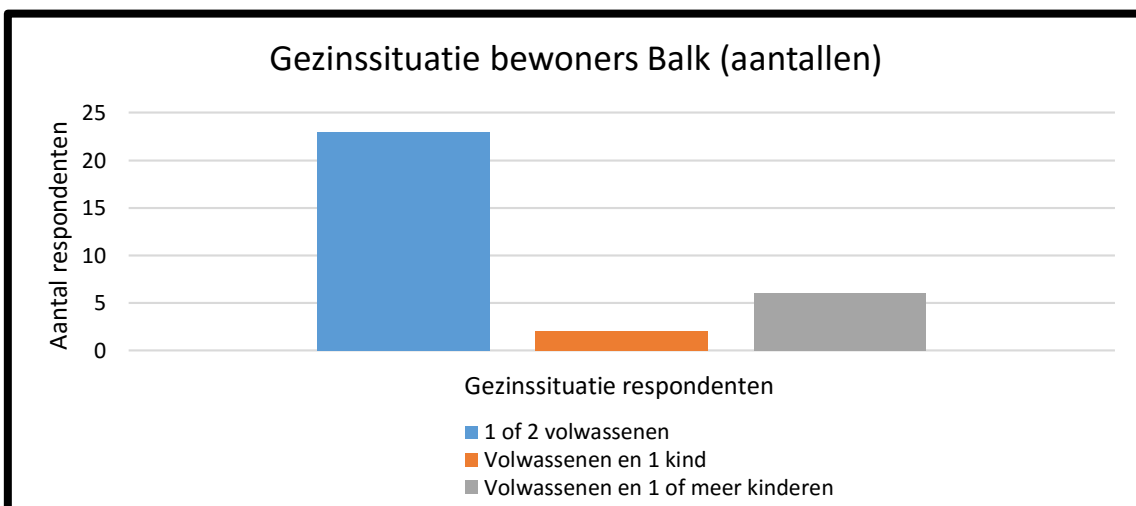

Grafiek 10: Opleidingsniveau bewoners Balk in aantallen, Monumapper N= 31

Grafiek 11: Opleidingsniveau bewoners Balk in aantallen, Monumapper N= 31

Als laatste is er gekeken naar de gezinssituatie van de respondenten, grafiek 12. Net als bij de bezoekers leven de meeste respondenten in een gezin met één of twee volwassenen (23). De minste respondenten leven in een gezin met één kind (2). De twee broers uit het verzorgingstehuis zitten in de groep 1 of 2 volwassenen.

Grafiek 12: Gezinssituatie bewoners Balk in aantallen, Monumapper N= 31

Hoofdstuk 5: Resultaten

5.1 De Monumapper

De Monumapper, een speciaal voor dit onderzoek ontwikkelde tool, wordt in dit hoofdstuk geanalyseerd. De focus ligt hierbij op verbeterpunten voor de toekomstige toepassing van de tool. Hieronder wordt er achtereenvolgend ingegaan op de **promotie** van de tool, de **locatie** waar respondenten werden geworven en de **inhoud** van de tool.

5.1.1 Promotie

De eerste stap in de promotie van de tool was het plaatsen van een persbericht in de Balkster Courant. Deze krant wordt huis aan huis verspreid. Tevens heeft Omrop Fryslân een artikel over het onderzoek op hun website geplaatst: <http://www.omropfryslan.nl/nijns/pleatslik-belang-balk-striidt-foar-leefber-doarp>

Vervolgens is er in Balk geflyerd op straat. Hiermee werden de bewoners opgeroepen om naar 't Haske of de bibliotheek te komen om daar de Monumapper in te vullen.

Als laatste is de Monumapper tijdens de jaarvergadering van Plaatselijk Belang Balk Vooruit gepromoot.

5.1.2 Locatie

Voor de respondenten was het zowel mogelijk om de tool thuis in te vullen of op de aangegeven locatie en op de aangegeven datum. Op woensdag 4 november 2015 konden respondenten 's ochtends langskomen in 't Haske, een Sociaal Cultureel Centrum voor alle inwoners van Balk en omstreken. Deze locatie bleek achteraf, doordat het geen natuurlijke aanloop van mogelijke respondenten heeft, niet geschikt te zijn. Tevens waren er deze dag 's ochtends twee onderzoekers aanwezig in het plaatselijke verzorgingstehuis. Deze locatie was deels geschikt. Enerzijds waren er enthousiaste senioren die graag wilden helpen bij het onderzoek. Anderzijds is een digitale monitor niet geschikt voor deze senioren. Daarom is de digitale monitor door de onderzoekers in de vorm van een interview afgenomen.

In de middag konden respondenten langskomen in de bibliotheek van Balk. Door de natuurlijke aanloop van mogelijke respondenten bleek deze locatie geschikter te zijn. De meeste bibliotheekbezoekers waren bereid de Monumapper thuis of ter plaatse in te vullen.

5.1.3 Inhoud

De inwoners van Balk vonden het moeilijk een gebouw in de drie noordelijke provincies als aantrekkelijk, waardevol aan te wijzen. Als verklaring hiervoor gaven de gesproken respondenten dat ze vooral in aantrekkelijk, waardevolle gebieden denken. De respondenten vinden een gebied, zoals een stadshart, in het geheel aantrekkelijk. Binnen dit stadshart staan dermate veel gebouwen dat het ondoenlijk is alle gebouwen in het geheugen op te slaan. Vooral de "bekende" gebouwen, zoals bijvoorbeeld de Martinatoren in Groningen, blijven de respondenten bij. Het gevolg hiervan was dat vooral deze "bekende" gebouwen werden gemarkeerd.

Een ander inhoudelijk punt is de postcode. Aan het begin van de tool wordt de respondent gevraagd zijn of haar postcode in te vullen en wordt vervolgens de vlag in het midden van de postcode geplaatst. Sommige postcodes bevatten echter een erg uitgestrekt gebied, waardoor de vlag redelijk uit de buurt van de woning kan komen te staan. De enige oplossing om dit te verbeteren, is door het huisnummer van de respondent te vragen. Dit kan respondenten echter ook afschrikken, aangezien dan exact achterhaalbaar is waar de respondent woont. Doordat de respondent de vlag echter zelf kan verplaatsen, waardoor hij wel in de buurt van de woning staat, is het verstandig de tool op dit punt niet aan te passen.

Tijdens het onderzoek bleek dat respondenten het lastig vonden het gebouw, welke aantrekkelijk, waardevol wordt gevonden, op de kaart te vinden. Bij een eventuele verbetering van de tool is het daarom verstandig de respondenten de mogelijkheid te bieden het gebouw tevens te benoemen, zoals “Café Eendje” in Sloten.

De informatie die werd verkregen via de foto- tool is voor dit onderzoek niet bruikbaar. Dit komt doordat de meest gekozen foto's, foto's zijn van gebieden en/of blauwe en groene plekken. Aangezien dit onderzoek zicht focust op gebouwen en niet op plekken is deze informatie voor dit onderzoek niet bruikbaar.

Net als het level van de drie noordelijke provincies kan ook het level ideeën worden verwijderd. Deze vraag bleek onverwacht te komen en geen toegevoegde waarde te hebben om erachter te komen welke gebouwen en waarom die gebouwen waardevol, aantrekkelijk worden gevonden. Tevens werd deze vraag door een groot deel van de respondenten niet ingevuld.

Als laatste bleek de monitor te lang te zijn. Waarschijnlijk door de bekendheid met de onderzoeksmethodiek deden de testpersonen minder lang over het invullen van de tool dan de respondenten. Voor de toekomstige toepassing is het verstandiger om in plaats van drie levels twee levels te maken. Hierbij wordt aangeraden het laagste level te vergroten. Dit wordt aangeraden omdat uit de data bleek dat veel respondenten, woonachtig in gehuchtjes rondom Balk, zijn gestopt met de tool. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat er binnen 2 kilometer van de woning van de respondent slechts enkele boerderijen staan en de rest weiland is. Hierdoor is het kiezen van een aantrekkelijk, waardevol gebouw lastig.

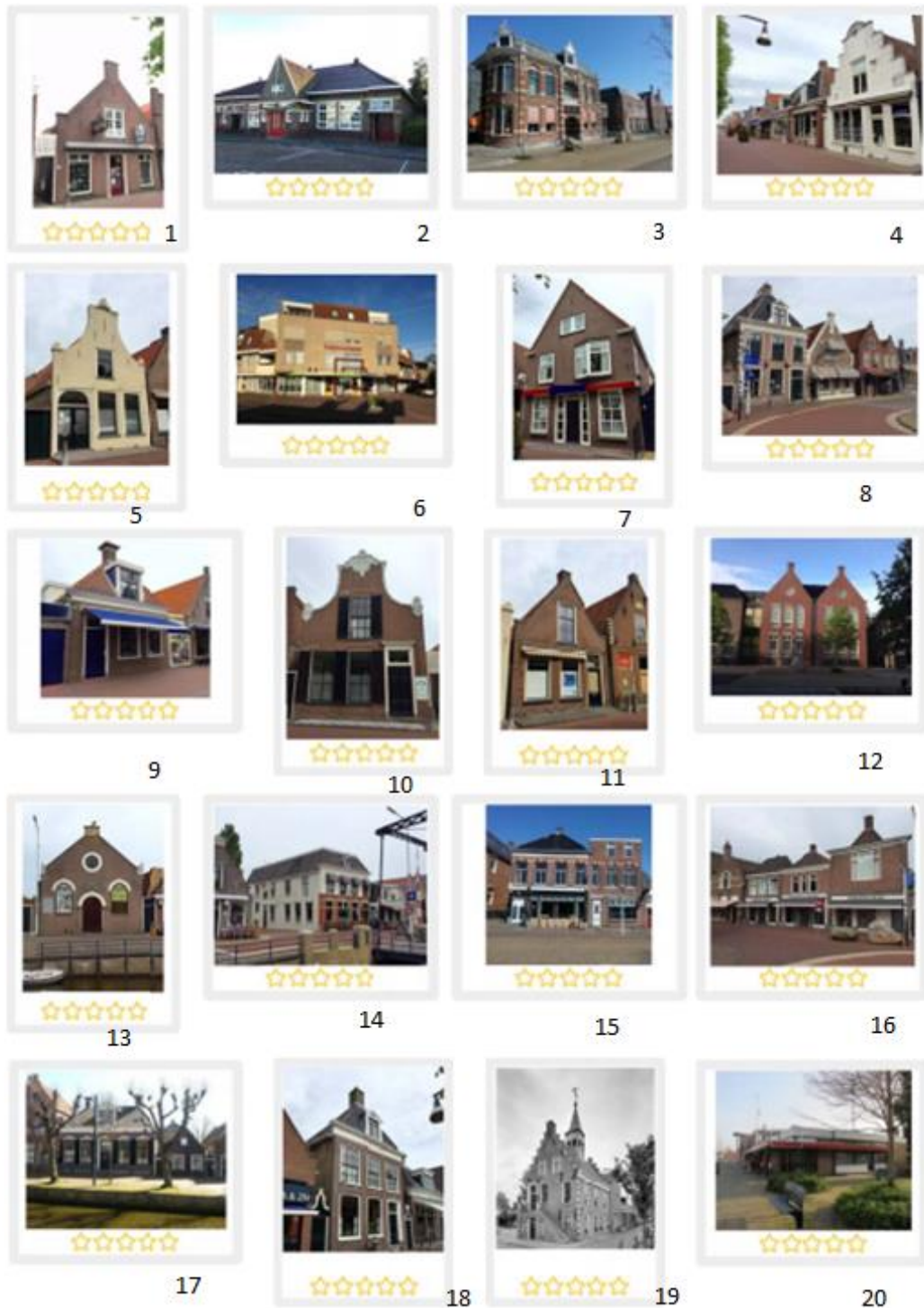
5.2 Aantrekkelijke monumenten

In deze paragraaf wordt ingegaan op welke monumenten in Balk, aantrekkelijk, waardevol worden gevonden.

Allereerst wordt er aan de hand van de schriftelijke enquête “Vragenlijst waardering plekken & gebouwen in Balk” geanalyseerd welke gebouwen bezoekers van Balk aantrekkelijk, waardevol vinden. Vervolgens wordt door middel van de Monumapper geconcludeerd welke gebouwen inwoners van Balk aantrekkelijk, waardevol vinden. Daarbij wordt tevens ingegaan op de verschillen en overeenkomsten met de bezoekersenquête.

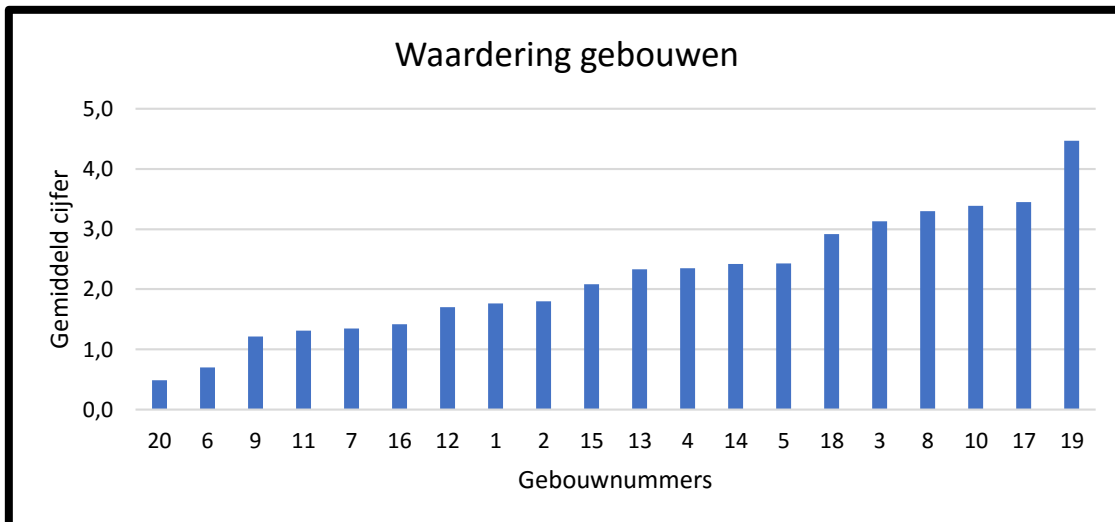
5.2.1 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête

Zoals benoemd in paragraaf 4.1 zijn de bezoekers van Balk gevraagd twintig gebouwen te waarderen op een schaal van 1 t/m 5. Deze gebouwen zijn op de volgende pagina, figuur 11, zichtbaar en achtereenvolgend genummerd van 1 t/m 20.

Figuur 11: keuzemogelijkheden gebouwen Balk uit de schriftelijke enquête

Zoals in grafiek 13 zichtbaar, wordt gebouwnummer 19 door de bezoekers gemiddeld het meest aantrekkelijk, waardevol gevonden. Dit gebouw betreft het raadhuis van Balk, voorheen het gemeentehuis van de gemeente Gaasterland. Zoals in paragraaf 2.3 vermeld, is dit rijksmonument gebouwd in 1615 en is het gesitueerd in het beschermde dorpsgezicht van Balk (appendix 4).

Grafiek 13: gemiddelde waardering gebouwen Balk bezoekers, schriftelijke enquête

Twee andere gebouwen die door de bezoekers hoog worden gewaardeerd, zijn gebouwnummer 17 en 10. Gebouwnummer 17 betreft een woonhuis, aangewezen als rijksmonument, aan de Raadhuisstraat 2. Dit woonhuis is gebouwd tussen circa 1870 en 1879. Gebouwnummer 10 betreft een werk- en woonhuis, tevens aangewezen als rijksmonument, aan de Van Swinderenstraat 29 (figuur 12). Dit werk- en woonhuis is gebouwd in 1767. Beide objecten liggen in het beschermde dorpsgezicht van Balk (appendix 4).

Figuur 12: raadhuis Balk (nr. 19), Raadhuisstraat 2 (nr. 17) en de Van Swinderenstraat 29 (nr 10).

Zoals in figuur 12 is te zien, zijn alle drie de gebouwen met variatie en ambachtelijke details in de gevel gebouwd.

Zoals in grafiek 13, op de vorige pagina, zichtbaar is worden de gebouwnummers 20, 6 en 9 het minst aantrekkelijk, waardevol gevonden. In onderstaand figuur (figuur 13) is zichtbaar dat alle drie de objecten met een gebrek aan variatie en details zijn gebouwd.

Figuur 13: Dubbelstraat 6 (nr. 20), It Hoekstee (nr. 6) en Van Swinderenstraat 6 (nr. 9).

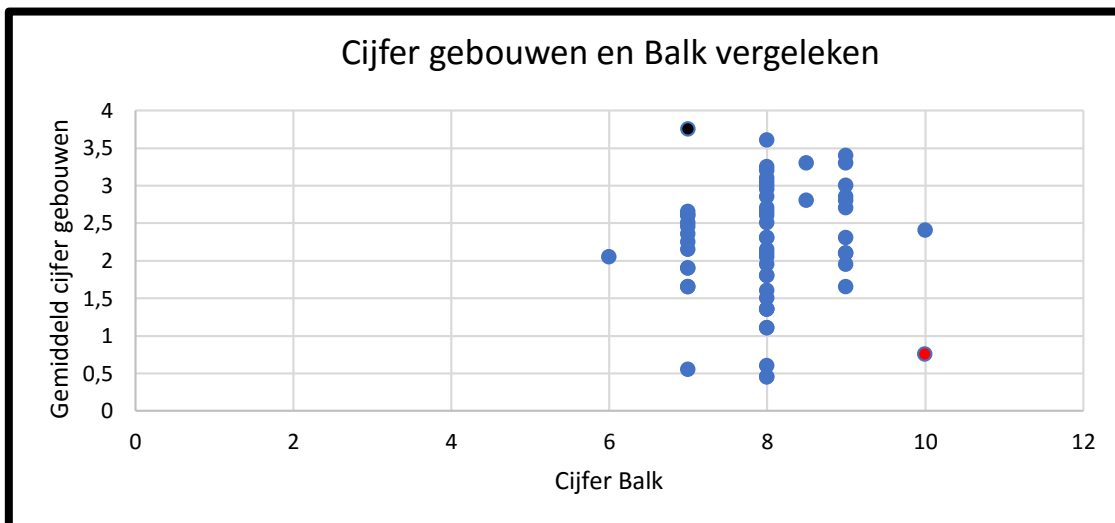
Het minst aantrekkelijke gebouw (gebouwnummer 20) betreft het gebouw aan de Dubbelstraat 6. Dit gebouw is gesitueerd naast het meest aantrekkelijke gebouw van Balk, het raadhuis. Dit

gebouw is niet aangewezen als monument, maar is wel gelegen binnen het beschermde dorpsgezicht van Balk.

Gebouwnummer 6, gesitueerd aan 'it Hoekstee', is na de Dubbelstraat 6 het minst aantrekkelijke gebouw. Dit gebouw is gebouwd van een lichte bak- en betonsteen. Het derde minst aantrekkelijke gebouw is gebouwnummer 9 gesitueerd aan de Van Swinderenstraat 6, welke gebouwd is in 1832. Net als gebouwnummer 20 is dit gebouw gesitueerd in het beschermde dorpsgezicht van Balk.

Na de waardering van de twintig vooraf geselecteerde gebouwen in Balk zijn de bezoekers gevraagd het dorp Balk in zijn geheel een cijfer te geven. Door middel van deze informatie is er gekeken of de gemiddelde waardering die een respondent toekent aan de gebouwen in Balk, gecorreleerd is met het cijfer dat diezelfde respondent geeft aan Balk. Zoals in grafiek 14 op de volgende pagina zichtbaar is, is er geen verband tussen het gemiddelde cijfer dat een respondent geeft aan de gebouwen en het cijfer dat diezelfde respondent geeft aan Balk. Het hoogste cijfer voor Balk, een tien, wordt door een respondent gegeven die de gebouwen gemiddeld slechts met een 0,75 beoordeeld (rode stip). Het hoogste gemiddelde cijfer voor de gebouwen in Balk is een 3,75, gegeven door een respondent welke Balk slechts met een 7 beoordeeld (zwarte stip).

Grafiek 14: gemiddelde waardering gebouwen Balk en Balk vergeleken bezoekers, schriftelijke enquêtes

De uitkomsten van de bezoekersenquête komen overeen met de informatie uit het theoretisch kader. Mensen houden van monumentale panden met variatie en ambachtelijke details in de gevel. Gebouwen, gebouwd van lichte bak- en betonsteen zonder variatie en details, worden niet aantrekkelijk gevonden. Deze laatstgenoemde gebouwen zijn vaak tussen 1945- 1995 gebouwd, waarvan uit de inleiding blijkt dat deze gebouwen gecorreleerd zijn met een lagere woontevredenheid.

Dat de gemiddelde waardering gebouwen en de waardering van Balk niet gecorreleerd zijn kan te maken hebben met het feit dat de functionele omgevingsfactoren, zoals benoemd in paragraaf 3.1, het belangrijkste zijn bij de waardering van een dorp of stad. De waardering van een dorp of stad hangt vooral samen met het voorzieningenniveau, zoals cafés en winkels, en minder met de kwaliteit van de gebouwde omgeving. Dit bleek ook uit de verhalen die de respondenten in de bibliotheek vertelden bij het invullen van de Monumapper. Respondenten gaan naar een dorp of een stad en waarderen dat ten eerste aan de hand van wat er te doen is, functionele voorzieningen. Vervolgens wordt er gekeken wat de sociale sfeer is, sociale omgevingsfactoren, en als laatste wordt er rekening gehouden met de gebouwen die er staan.

5.2.2 Bewoners Balk; de Monumapper

In tegenstelling tot de schriftelijke enquête, welke de bezoekers van Balk hebben ingevuld, kon er in de Monumapper niet gekozen worden uit een gegeven set van gebouwen. Daarentegen konden de bewoners via een kaart alle mogelijke gebouwen, binnen een bepaalde straal van de woning, aanwijzen. Ondanks het verschil in methodiek vinden de bewoners, net als de bezoekers, het raadhuis het meest aantrekkelijke, waardevolle gebouw van Balk, gekozen door 18 van de 31 respondenten (grafiek 15).

De respondenten vinden na het raadhuis de bibliotheek van Balk het meest aantrekkelijke, waardevolle gebouw, aangewezen door 5 van de 31 respondenten (figuur 14; grafiek 15). Opvallend is dat dit gebouw bij de bezoekers van Balk slechts een vijfde plek, van de twintig gebouwen, scoorde. Mogelijke verklaring voor dit verschil is het verschil in doelgroep en onderzoeksmethodiek. Ten eerste is een groot deel van de respondenten, die de tool heeft ingevuld, bibliotheekbezoeker. Doordat de bibliotheek voor deze bewoners een “belangrijke” functie vervult in combinatie met de aantrekkelijke uitstraling van het gebouw is dit gebouw voor de bewoners wellicht waardevoller dan voor de bezoekers van Balk. In de volgende paragraaf, welke de eigenschappen van de monumenten behandelt, wordt er geanalyseerd of de bibliotheekbezoekers de functie bibliotheek hebben meegenomen in hun keuze.

De andere mogelijke verklaring is het verschil in gehanteerde onderzoeksmethodiek. Waar de bezoekers van Balk de keuze hadden uit twintig vooraf geselecteerde gebouwen moesten de bewoners van Balk hun eigen geheugen raadplegen. Aangezien het ondoenlijk is om elk gebouw in het geheugen te hebben bestaat de mogelijkheid dat, net als op hoger schaalniveau, vooral de “bekende” gebouwen voor de geest gehaald kunnen worden. Dit doordat deze “bekende” gebouwen bijvoorbeeld vaak worden bezocht of doordat het gebouw een belangrijke functie huisvest.

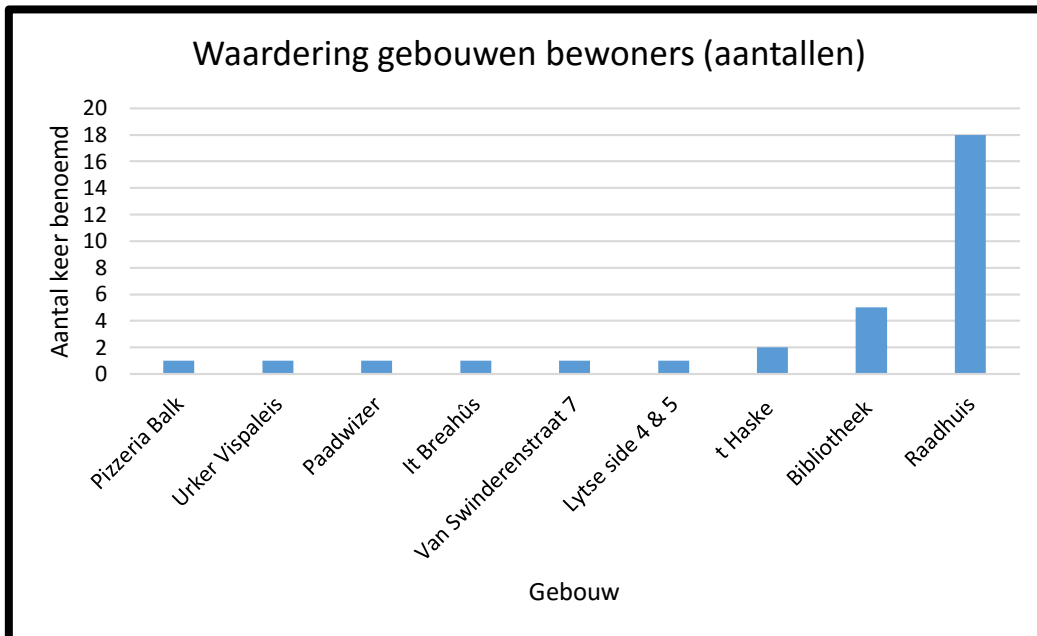
Net als het raadhuis is de bibliotheek gesitueerd in het beschermde dorpsgezicht van Balk (appendix 4). De bibliotheek is niet aangewezen als rijksmonument maar wel als gemeentelijk monument. Dit laatste geldt ook voor het 't Haske, het Sociaal Cultureel Centrum voor alle inwoners van Balk en omstreken. Dit gebouw wordt het meest aantrekkelijk, waardevol gevonden door 2 van de 31 bewoners, maar is niet gesitueerd in het beschermde dorpsgezicht van Balk (appendix 4).

In tegenstelling tot bij de bewoners van Balk scoort 't Haske bij de bezoekers niet goed. Zoals in grafiek dertien zichtbaar is, staat dit gebouw met een gemiddelde van een 1,8 op de twaalfde plaats. Net als bij de bibliotheek kan het verschil mogelijk verklaard worden door het verschil in doelgroep. Doordat 't Haske vroeger als school fungeerde en nu als sociaal cultureel centrum voor Balk en omstreken kan dit gebouw door de historische en huidige functie voor enkele bewoners van Balk aantrekkelijker, waardevoller zijn dan voor de bezoekers van Balk.

Zoals in grafiek 15 zichtbaar zijn er zes objecten welke ieder één keer zijn gekozen. De Paadwizer en It Brea'hûs hebben als functie kerk. De andere vier objecten hebben als functie wonen en/of werken. Opvallend is dat ook bij de gebouwen welke ieder één keer zijn gekozen vier van de zes gebouwen een “belangrijke” functie huisvesten, namelijk: kerk en restaurant. Van deze zes objecten zijn alle gebouwen, op de Paadwizer na, gesitueerd in het beschermde dorpsgezicht van Balk en zijn de pizzeria van Balk, It Brea'hûs en het gebouw aan de van Swinderenstraat 7 een rijksmonument.

Figuur 14: bibliotheek Balk en 't Haske.

Grafiek 15: waardering gebouwen bewoners Balk; Monumapper N= 31

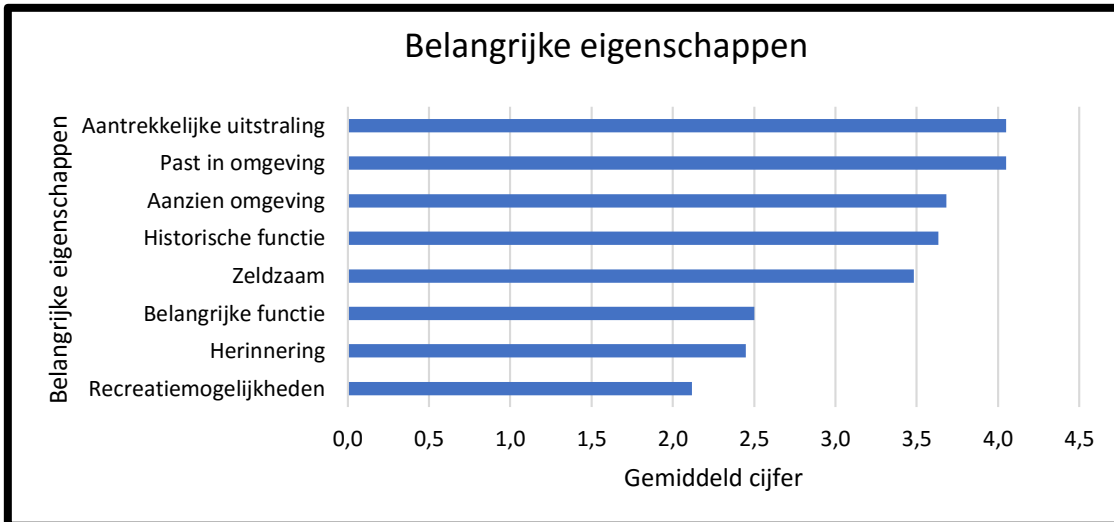
5.3 Eigenschappen monumenten

In de vorige paragraaf is ingegaan op de monumenten die de bezoekers en de inwoners van Balk aantrekkelijk, waardevol vinden. Deze paragraaf inventariseert welke eigenschappen van belang zijn bij de bepaling of een gebouw wel of niet aantrekkelijk, waardevol wordt gevonden. De eigenschappen waaruit gekozen kon worden zijn, zoals in het hoofdstuk databeschrijving leesbaar, tot stand gekomen aan de hand van de literatuurstudie van Ennen (1999), NICIS (2011) en Howard & Ashworth (1999). Uit deze literatuurstudies bleek dat dit de belangrijkste redenen zijn waarom mensen een gebouw aantrekkelijk, waardevol vinden.

Allereerst wordt er aan de hand van de enquête “Vragenlijst waardering plekken & gebouwen in Balk” geanalyseerd welke eigenschappen de bezoekers van Balk belangrijk vinden. Vervolgens wordt door middel van de Monumapper bekeken welke eigenschappen de inwoners van Balk belangrijk vinden. Net als in de vorige paragraaf wordt er tevens een vergelijking gemaakt tussen de uitkomsten uit de bezoekersenquête en de Monumapper.

5.3.1 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête

In grafiek 16 ,op de volgende pagina, is zichtbaar dat de bezoekers van Balk, met een gemiddelde van een 4,1, de aantrekkelijke uitstraling van een gebouw en dat het goed past in zijn omgeving het belangrijkste vinden.

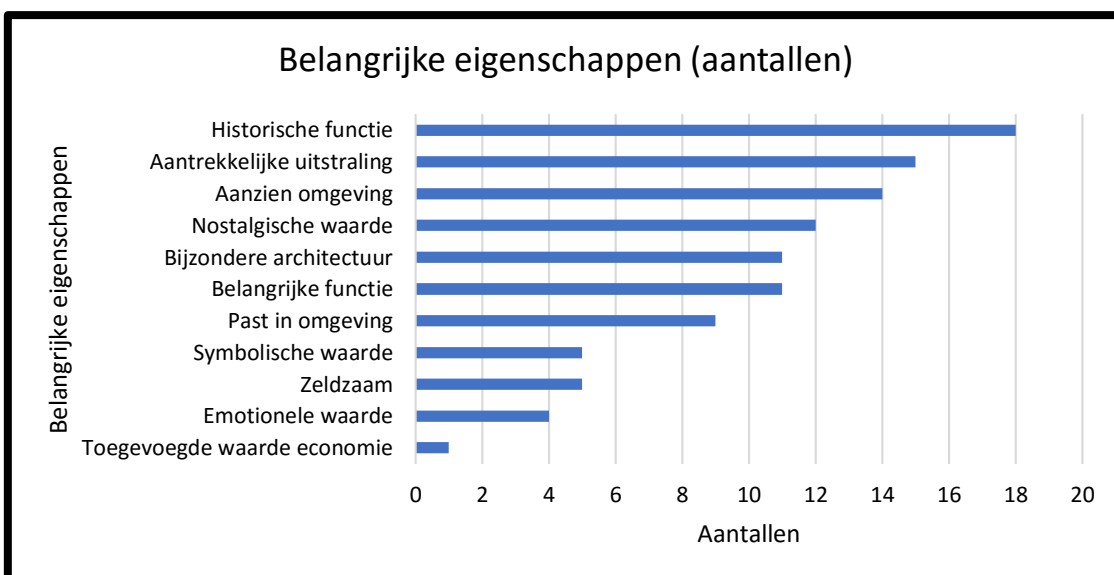

Grafiek 16: gemiddeld cijfer belangrijke eigenschappen bezoekers, schriftelijke enquête

Het minst belangrijk vinden de bezoekers dat het gebouw recreatiemogelijkheden biedt, hetgeen mogelijk verklaard kan worden doordat er meestal geen recreatieve functies in een monument zijn gehuisvest (paragraaf 3.1). Vaak ontstaan rondom de monumenten voorzieningen zoals cafés en restaurants, op welke wijze indirect een positief, economisch effect wordt gegeneerd (paragraaf 3.1).

5.3.2 Bewoners Balk; de Monumapper

Zoals hieronder, in grafiek 17 zichtbaar is, vinden de bewoners van Balk veelal de 'historische functie' van een gebouw de belangrijkste eigenschap. Deze eigenschap stond bij de bezoekers van Balk op nummer vier. Het verschil kan mogelijk verklaard worden door het feit dat de bewoners van Balk beter bekend zijn met de historie van het gekozen waardevolle, aantrekkelijke gebouw dan de bezoekers van Balk. Immers, wanneer je de historie van het gebouw niet kent, kan je een gebouw niet aantrekkelijk, waardevol vinden om zijn historische functie.

Grafiek 17: belangrijke eigenschappen in aantallen bewoners, Monumapper N= 31

De aantrekkelijk uitstraling, die op de eerste plaats van de belangrijke eigenschappen bij de bezoekers staat, wordt tevens door de bewoners erg belangrijk gevonden (grafiek 17). Opvallend is dat de eigenschap 'past in de omgeving' bij de bewoners van Balk slechts op een zevende plek staat en bij de bezoekers op een gedeelde eerste plaats.

De minst belangrijke eigenschap vinden de bewoners de toegevoegde waarde voor de lokale economie. Het kan echter ook zo zijn, zoals benoemd in paragraaf 3.1, dat gebouwen in een dorp geen toegevoegde waarde voor de lokale economie bieden.

5.3.3 Verschillenanalyse

Aangezien de bibliotheek van Balk door de bewoners hoger wordt gewaardeerd dan door de bezoekers is er in de vorige paragraaf kort stilgestaan bij de verschillend gehanteerde methodiek en de eigenschap 'belangrijke functie'. De verwachting was dat het verschil in waardering van het bibliotheekgebouw wordt veroorzaakt door een verschil in doelgroep en/of onderzoeksmethodiek.

Allereerst is er gekeken naar de eigenschap 'belangrijke functie'. In grafiek 16 en 17 is zichtbaar dat de bewoners deze eigenschap niet belangrijker vinden dan de bezoekers van Balk. Bij de bewoners vervult deze eigenschap een zesde plek van de elf en bij de bezoekers staat deze eigenschap op nummer zes van de acht. Kijkende naar de data uit de Monumapper is wel zichtbaar dat de vijf bewoners, welke de bibliotheek het meest waardevol, aantrekkelijk vinden, dit onder andere vinden doordat het gebouw een belangrijke functie huisvest. Dus de keuze voor de bibliotheek komt voort doordat het zowel een aantrekkelijk gebouw is als een belangrijke functie huisvest.

Net als de bibliotheek werd ook 't Haske verschillend gewaardeerd. Zo vonden twee bewoners dit gebouw het meest aantrekkelijke, waardevolle gebouw van Balk (grafiek 15), terwijl bij de bezoekers dit gebouw slechts op een twaalfde plek stond. Dit verschil kan, zoals in de vorige paragraaf leesbaar, mogelijk verklaart worden doordat de twee bewoners welke dit gebouw hebben gekozen de nostalgische, symbolische of emotionele waarde laten meewegen in hun keuze voor dit gebouw. Kijkende naar de data vanuit de Monumapper vinden beiden respondenten, die 't Haske hebben gekozen, dit gebouw niet mooi, maar heeft het gebouw wel nostalgische waarde voor hen.

5.4 Demografische verschillen

In de vorige twee paragrafen van dit hoofdstuk is stilgestaan bij welke gebouwen aantrekkelijk, waardevol worden gevonden en welke eigenschappen op deze gebouwen van toepassing zijn. In deze laatste paragraaf wordt er geanalyseerd of er verschillen op basis van opleidingsniveau aanwezig zijn tussen de gebouwen die aantrekkelijk, waardevol worden gevonden en welke eigenschappen daarop van toepassing zijn. Net als in de vorige twee paragrafen wordt allereerst de bezoekersgroep behandeld en vervolgens de bewonersgroep.

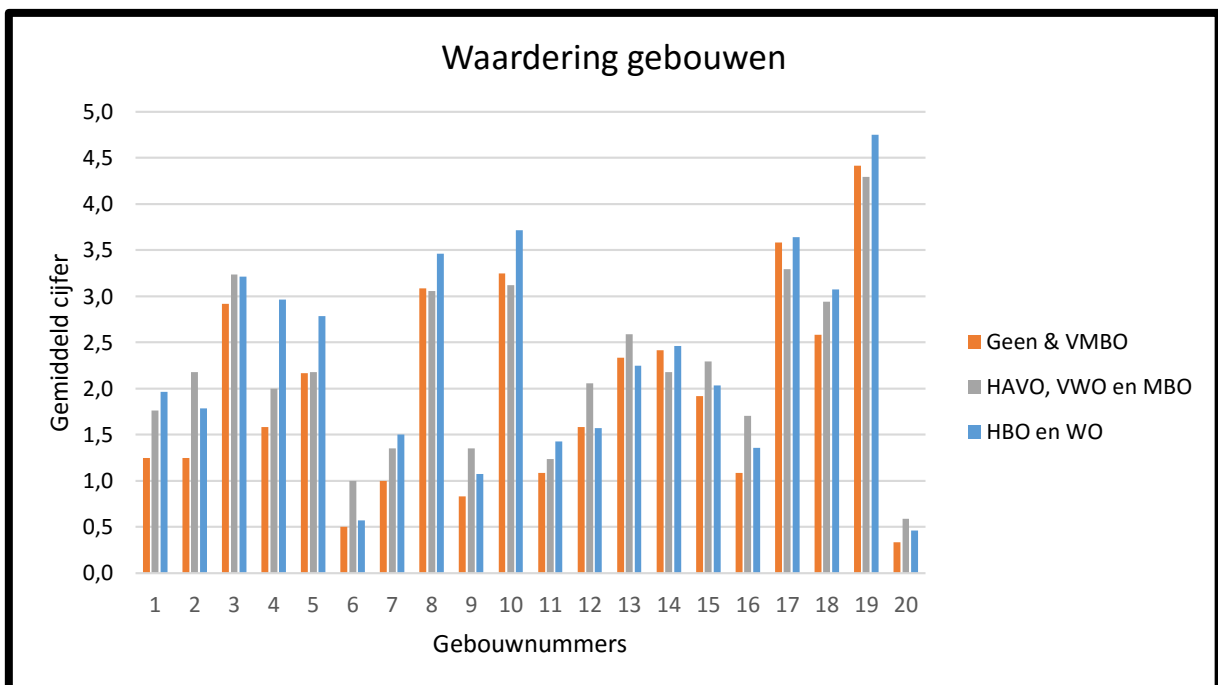
5.4.1 Bezoekers Balk; de schriftelijke enquête

Binnen de bezoekersgroep is er allereerst bestudeerd of de drie opleidingsgroepen verschillende gebouwen aantrekkelijk, waardevol vinden. Vervolgens is er gekeken wat het gemiddelde cijfer is dat de gebouwen van de drie opleidingsgroepen hebben gekregen en of er verschillen tussen de groepen waarneembaar zijn. Als laatste is er onderzocht welke eigenschappen door de drie groepen belangrijk worden gevonden.

Uit een eerste analyse, waarbij de waardering van de gebouwen per opleidingsniveau grafisch zijn weergegeven (grafiek 18), blijkt dat in de top vijf van meest aantrekkelijk, waardevolle gebouwen, van zowel laag-, midden- als hoogopgeleid, dezelfde gebouwen staan. Hierbij staat bij alle drie de groepen het raadhuis op nummer één (nr.19). Kijkende naar de minst aantrekkelijke gebouwen is zichtbaar dat alle drie de groepen het gebouw gesitueerd aan Dubbelstraat 6 (nr.20) en It Hoekstee (nr.6) het minst aantrekkelijk, waardevol vinden. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er in dit onderzoek geen verschil op basis van opleidingsniveau waarneembaar is in welke gebouwen het meest en het minst aantrekkelijke, waardevolle worden gevonden.

Vervolgens is er gekeken of er verschillen zijn in waardering van de gebouwen tussen de verschillende opleidingsgroepen. Zo blijkt uit analyse van grafiek 18 dat de respondenten in de hoogopgeleide groep (HBO & WO) het meest uitgesproken zijn over welke gebouwen het meest aantrekkelijk, waardevol zijn. Met een gemiddeld cijfer van een 4,8 scoort gebouwnummer 19, het raadhuis, binnen deze groep het hoogst. De top vijf van gebouwen, alle vijf monumenten, in deze groep scoort tussen de 3,2 en 4,8. Kijkende naar de midden- en laagopgeleide groep scoren de vijf meest aantrekkelijke, waardevolle gebouwen, alle vijf monumenten, respectievelijk tussen de 3,1 en 4,3 en de 2,9 en 4,4. Uit deze eerste analyse kan worden geconcludeerd, zoals in het theoretisch kader beschreven, dat hoogopgeleide mensen de top vijf van monumenten hoger waarderen dan laagopgeleide mensen. Echter de verschillen zijn minimaal.

Kijkende naar de andere kant van de grafiek is zichtbaar dat de laagopgeleide groep (geen opleiding en VMBO) het meest uitgesproken is over de gebouwen die zij *niet* aantrekkelijk, waardevol vinden. Dat hoogopgeleiden positiever gestemd zijn over de gebouwen dan laagopgeleiden blijkt ook uit het gemiddelde cijfer dat aan de gebouwen in Balk is gegeven en de mediaan. Zo geven laagopgeleiden de gebouwen in Balk gemiddeld een 1,95 met een mediaan van 1,75. De groep middenopgeleiden (HAVO, VWO en MBO) en hoogopgeleiden liggen qua waardering dicht bij elkaar. Zo waardeert middenopgeleiden de gebouwen gemiddeld met een 2,2 met een mediaan van 2,17. Bij hoogopgeleiden ligt het gemiddelde hoger. Zij waarderen de gebouwen gemiddeld met een 2,3, maar de mediaan ligt in deze groep respondenten lager met een 2,14.

Grafiek 18: waardering gebouwen bezoekers, schriftelijke enquête

Als laatste is er gekeken of de drie opleidingsgroepen verschillende eigenschappen belangrijk vinden bij de bepaling of een gebouw aantrekkelijk, waardevol is. Zoals in onderstaande tabel zichtbaar is (tabel 2), vinden alle drie de opleidingsgroepen het belangrijk dat het gebouw een aantrekkelijke uitstraling heeft. De groep laagopgeleiden vindt het meest belangrijk dat een gebouw een 'historische functie' heeft, terwijl dit bij midden- en hoogopgeleiden respectievelijk op de vijfde en vierde plek staat. Het verschil hiertussen moet uit vervolgonderzoek blijken. De minst belangrijke eigenschappen bij alle drie de groepen zijn de 'recreatiemogelijkheden'.

Laagopgeleid	Middenopgeleid	Hoogopgeleid
Historische functie	Aanzien omgeving	Aantrekkelijke uitstraling
Aantrekkelijke uitstraling	Aantrekkelijke uitstraling	Past in omgeving
Past in omgeving	Past in omgeving	Aanzien omgeving
Zeldzaam	Zeldzaam	Historische functie
Aanzien omgeving	Historische functie	Zeldzaam
Belangrijke functie	Herinnering	Herinnering
Herinnering	Belangrijke functie	Belangrijke functie
Recreatiemogelijkheden	Recreatiemogelijkheden	Recreatiemogelijkheden

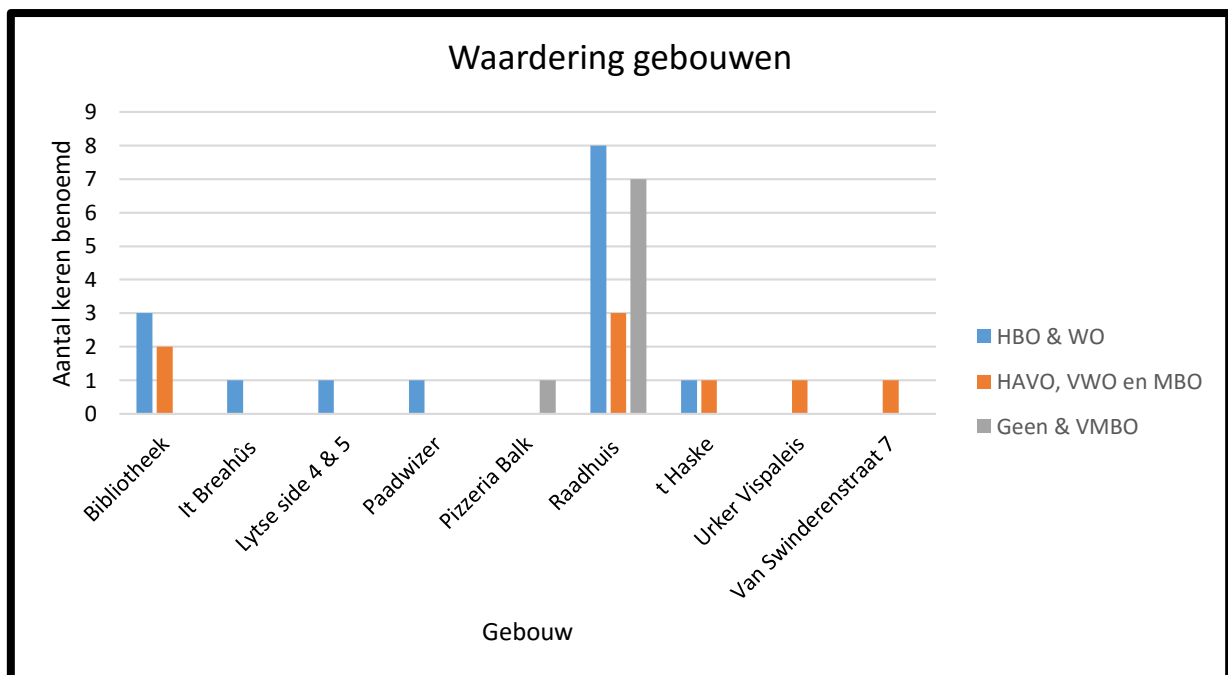
Tabel 2: belangrijke eigenschappen laag-, midden- en hoogopgeleide bezoekers, schriftelijke enquête

5.4.2 Bewoners Balk; de Monumapper

Net als bij de bezoekers van Balk is er allereerst bestudeerd of de opleidingsgroepen verschillende gebouwen aantrekkelijk, waardevol vinden. Hierbij is ook gekeken naar het gemiddelde cijfer dat de gebouwen hebben gekregen. Er wordt afgesloten met een analyse van de eigenschappen die op de aantrekkelijk, waardevolle gebouwen van toepassing zijn.

Van de zeven respondenten, vallend in de categorie laagopgeleiden, vonden zes respondenten het raadhuis het meest aantrekkelijke, waardevolle gebouw van Balk (grafiek 19). De zevende respondent vond de pizzeria van Balk het meest aantrekkelijk, waardevol. De groep waardeerde de gekozen gebouwen gemiddeld met een 8,25 met een 8 als mediaan.

Vervolgens is er naar de groep middenopgeleiden gekeken. Zoals in grafiek 19 zichtbaar is, zijn er in tegenstelling tot de groep laagopgeleiden meer dan twee gebouwen gekozen. Zichtbaar is dat het raadhuis ook in deze groep het meest populair is, maar dat ook 't Haske en de bibliotheek zijn aangewezen als aantrekkelijk, waardevol. Tevens zijn het Urker Vispaleis en het woon - werkhuis aan de Van Swinderenstraat 7 benoemd. De groep middenopgeleiden was het meest positief over de gebouwen en waardeerde deze met een gemiddelde van een 8,37 met een mediaan van 8,5.

Grafiek 19: waardering gebouwen midden opgeleid bewoners (HAVO, VWO en MBO), Monumapper

Als laatste is er naar de groep hoogopgeleiden gekeken (grafiek 19). Net als bij de groep middenopgeleiden vindt deze groep zowel het raadhuis als de bibliotheek als 't Haske

aantrekkelijk, waardevol. Daarnaast is It Brea'hûs, het woon - werkhuis aan Lytse Side 4 & 5 en de Paadwizer benoemd als aantrekkelijk, waardevolle gebouwen. In tegenstelling tot de bezoekersgroep waarderen de hoogopgeleiden deze gebouwen het laagste met een gemiddelde van een 8,25 en een mediaan van een 8.

Ten slotte is er getoetst of de drie opleidingsgroepen verschillende eigenschappen belangrijk vinden bij de bepaling of een gebouw aantrekkelijk, waardevol is. Zoals in tabel 3 zichtbaar is, vinden zowel laag-, midden- als hoogopgeleiden de aantrekkelijke uitstraling van een gebouw het belangrijkste. Tevens staat bij laagopgeleiden de eigenschap 'aanzien omgeving' op nummer één. De laag- en middenopgeleiden vinden de minst belangrijke eigenschap 'de symbolische waarde' van een gebouw. Deze eigenschap is geen enkele keer gekozen. Tevens vinden de middenopgeleiden net als de hoogopgeleiden, dat het gebouw toegevoegde waarde heeft voor de economie het minst belangrijk. Ook deze eigenschap is geen enkele keer gekozen. Het is opvallend dat de eigenschap 'symbolische waarde' bij hoogopgeleiden een vierde plek scoort en deze bij laag- en middenopgeleiden niet is genoemd. Uit vervolgonderzoek moet blijken of dit op toeval berust of dat dit een achterliggende reden heeft.

Laagopgeleid	Middenopgeleid	Hoogopgeleid
Aantrekkelijke uitstraling	Aantrekkelijke uitstraling	Aantrekkelijke uitstraling
Aanzien omgeving	Aanzien omgeving	Historische functie
Historische functie	Belangrijke functie	Aanzien omgeving
Bijzondere architectuur	Nostalgische waarde	Symbolische waarde
Past in omgeving	Emotionele waarde	Bijzondere architectuur
Zeldzaam	Zeldzaam	Belangrijke functie
Nostalgische waarde	Past in omgeving	Zeldzaam
Belangrijke functie	Bijzondere architectuur	Past in omgeving
Emotionele waarde	Historische functie	Nostalgische waarde
Toegevoegde waarde economie	Toegevoegde waarde economie	Emotionele waarde
Symbolische waarde	Symbolische waarde	Toegevoegde waarde economie

Tabel 3: belangrijke eigenschappen laag-, midden- en hoogopgeleide bewoners, Monumapper

Hoofdstuk 6: Conclusie en discussie

6.1 Conclusie

Balk, gelegen in de Friese Meren in Friesland, heeft te maken met een bevolkingsdaling. Het gevolg hiervan is dat er steeds meer monumenten leeg komen te staan. Verschillende literatuurstudies tonen aan dat deze monumenten invloed hebben op de kwaliteit van de leefomgeving. Aangezien door de huidige overheidsbezuinigingen er niet genoeg geld is om alle monumenten te behouden is er in Balk, als pilot voor Noord- Nederland, onderzoek uitgevoerd naar welke monumenten aantrekkelijk, waardevol worden gevonden. Dit is gedaan door middel van onderstaande tweeledige centrale vraag, waarvan de tweede vraag wordt behandeld in de reflectie:

“Welke monumenten worden in Balk aantrekkelijk, waardevol gevonden en wat zijn de kenmerken van deze monumenten?”

en

“Wat zijn de voor- en nadelen van de ontwikkeling en toepassing van de Monumapper en een schriftelijke enquête ten opzichte van elkaar?”

De resultaten uit de schriftelijke bezoekersenquête tonen aan dat de bezoekers het Raadhuis het meest aantrekkelijke, waardevolle gebouw van Balk vinden. Dit gebouw scoorde een 4,5 op een schaal van 0 t/m 5. Op de tweede en derde plek staan achtereenvolgend het woonhuis aan de Raadhuisstraat 2 en het werk- en woonhuis aan de Van Swinderenstraat 29. Alle drie de gebouwen zijn monumenten welke gesitueerd zijn in het beschermde dorpsgezicht van Balk. Kijkende naar de bouwstijl kan geconcludeerd worden dat ze gebouwd zijn met variatie en ambachtelijke details in de gevel. De drie belangrijkste eigenschappen die op deze gebouwen van toepassing zijn, betreffen: ‘aantrekkelijke uitstraling’, ‘past in de omgeving’ en ‘belangrijk voor het aanzien van de omgeving’. Het minst aantrekkelijke gebouw van Balk betreft het gebouw aan de Dubbelstraat 6. Het opvallende van de locatie van dit gebouw is dat het gesitueerd is naast het meest aantrekkelijke gebouw, namelijk het raadhuis.

De resultaten uit de Monumapper laten zien dat de bewoners van Balk het Raadhuis van Balk tevens het meest aantrekkelijke, waardevolle gebouw van Balk vinden, 18 van de 31 keer benoemd. De tweede en derde plek wordt respectievelijk vervuld door de bibliotheek en 't Haske. De twee laatstgenoemde gebouwen zijn gebouwd met weinig variatie en details in de gevel. Beide gebouwen zijn aangewezen als gemeentelijk monument. De bewoners vinden de drie belangrijkste eigenschappen van deze gebouwen: ‘de historische functie’, ‘de aantrekkelijke uitstraling’ en ‘belangrijk voor het aanzien van de omgeving’. De andere gebouwen welke zijn gekozen als meest aantrekkelijk, waardevol zijn: de Paadwizer en It Breahûs welke als functie kerk hebben. De pizzeria van Balk, het Urker vispaleis en twee woon- werkhuisen.

Concluderend uit beide onderzoeken is gebleken dat het raadhuis van Balk veruit het hoogst gewaardeerde gebouw van Balk is. De waardering van de tweede en derde plaats op de ranglijst is minder eensluidend tussen beide groepen. Mogelijke oorzaken van deze verschillen worden bediscussieerd in paragraaf 5.2. Kijkende naar de eigenschappen welke van toepassing zijn op de aantrekkelijke, waardevolle gebouwen kan geconcludeerd worden dat beide doelgroepen een aantrekkelijke uitstraling en dat het gebouw belangrijk is voor het aanzien van de omgeving belangrijk vinden. Twee gekozen belangrijke eigenschappen waren tussen de doelgroepen verschillend namelijk, ‘de historische functie’ en ‘past in de omgeving’. Mogelijke verklaring hiervoor wordt tevens in paragraaf 5.2 bediscussieerd. Kijkende naar de architectuurstijl van de aangewezen gebouwen is zichtbaar dat aangewezen monumenten een architectuurstijl is welke belangrijk wordt gevonden. Deze aangewezen monumenten zijn gebouwd met variatie en details in de gevel.

6.2 Discussie

De resultaten in dit onderzoek zijn verkregen door middel van de zelf ontwikkelde schriftelijke enquêtes en de zelf ontwikkelde Monumapper. De respons op de schriftelijke enquêtes was 61 respondenten en op de Monumapper 31 respondenten. Ondanks dat de respons in beide groepen niet hoog te noemen is wordt er niet verwacht dat alle resultaten op toeval berusten.

Dit wordt niet verwacht omdat er aan triangulatie is gedaan, er zijn meerdere onderzoeksmethodieken gehanteerd. Uit zowel de schriftelijke enquêtes, de Monumapper als de informatie uit het theoretisch kader werd duidelijk dat aangewezen monumentale panden gebouwd met variatie en ambachtelijke details in de gevel hoog worden gewaardeerd. De schriftelijke enquêtes en de Monumapper tonen beide aan dat het raadhuis verreweg het meest aantrekkelijk, waardevolle gebouw van Balk is. Dit is in overeenstemming met de verwachting, aangezien het raadhuis een aantrekkelijke uitstraling heeft, belangrijk is voor het aanzien van de omgeving en een belangrijke historie heeft.

Ondanks dat een groot deel van de informatie uit de onderzoeksmethodieken in overeenstemming met elkaar is, zijn er ook, zoals in de conclusie vermeld, verschillen waarneembaar.

Ten eerste is opvallend dat bij de bezoekers en bewoners van Balk niet dezelfde gebouwen op de tweede en derde plaats staan. In overeenstemming met het theoretisch kader en de vooraf gestelde verwachtingen hebben de bezoekers van Balk twee gebouwen gekozen welke gebouwd zijn met variatie en ambachtelijke details in de gevel. De bewoners daarentegen hebben, tegen de verwachtingen in, twee gebouwen gekozen welke dit niet hebben. Er zijn twee mogelijke verklaringen hiervoor. Ten eerste kan het resultaat, door de lage hoeveelheid respondenten in de doelgroep bewoners, op toeval berusten. Wellicht een logischere verklaring is het verschil in doelgroep. Tijdens de bestudering van de data uit de Monumapper werd duidelijk dat de bewoners, welke de bibliotheek als meest aantrekkelijk, waardevol hebben gekozen, dit onder andere hebben gekozen door de belangrijke functie die het huisvest. Doordat een deel van de respondenten in de bibliotheek is geworven bestaat de kans dat deze keuze geen afspiegeling is van de bevolking maar dat onder de respondenten een onevenredig groot deel bibliotheekbezoeker was ten opzichte van de populatie. Nogmaals kijkende naar de data uit de Monumapper blijkt dat 't Haske niet gekozen is door zijn aantrekkelijke uitstraling maar omdat het nostalgische waarde heeft voor de desbetreffende respondenten. Vroeger fungeerde 't Haske namelijk als basisschool.

Ten tweede, zoals in de conclusie benoemd, zijn twee gekozen belangrijke eigenschappen tussen beide doelgroepen verschillend gewaardeerd. Zo staat in de top drie van belangrijke eigenschappen bij de bezoekers van Balk 'past in de omgeving' en bij de bewoners van balk 'historische functie'. Dit verschil kan, net als bij de aantrekkelijke, waardevolle gebouwen, op toeval berusten. Echter kan het ook zo zijn dat bezoekers naar een gebied gaan, zoals een dorpshart, omdat ze het gebied aantrekkelijk vinden en niet voor één gebouw. Daarentegen vinden bewoners wellicht de historie achter het gebouw belangrijker omdat ze daarmee bekend zijn. Het kan voor de bewoners een plek zijn waar zij zelf of hun voorouders belangrijke momenten hebben meegemaakt.

Als laatste is er gekeken naar het feit dat, in tegenstelling tot het theoretisch kader, geen sterk, significant verband waarneembaar is tussen opleidingsniveau enerzijds en de waardering van gebouwen anderzijds. Dat dit verband niet waarneembaar is wordt naar verwachting veroorzaakt door de lage hoeveelheid respondenten.

Hoofdstuk 7: Reflectie en aanbevelingen

7.1 Reflectie

In deze paragraaf wordt er gereflecteerd op de gedane handelingen tijdens dit onderzoek. Aan de hand van zowel de leerpunten voortkomende uit de discussie als de reflectie worden in de volgende paragraaf aanbevelingen voor toekomstig, soortgelijk onderzoek gedaan. Allereerst wordt het literatuuronderzoek gereflecteerd om vervolgens een reflectie te geven op de onderzoeksmethodologie.

7.1.1. Literatuuronderzoek

Het lezen, interpreteren en bundelen van diverse wetenschappelijke onderzoeken heeft gezorgd voor voldoende handvatten om dit onderzoek uit te voeren. Aan het begin van het onderzoek was het zoeken naar welke informatie wel en welke informatie niet relevant was voor dit onderzoek. Dit was lastig omdat het onderzoek zich richtte op objectniveau; “welke gebouwen zijn waardevol, aantrekkelijk in Balk?”. Aangezien dit specifieke onderzoek nooit eerder was uitgevoerd was het alleen mogelijk om kenmerken van aantrekkelijke, waardevolle gebouwen uit wetenschappelijk literatuur te scannen en op te nemen.

De belangrijkste theoretische informatie in dit onderzoek was de informatie over de invloed van monumenten op de ruimtelijke kwaliteit van een gebied, de kenmerken van aantrekkelijke, waardevolle gebouwen en de demografische verschillen. Deze theorieën belichtten nogmaals dat de instandhouding van monumenten belangrijk is. Tevens zorgde de informatie voor een vergelijking met de onderzoeksresultaten.

7.1.2. Onderzoeksmethodieken

Tijdens dit onderzoek is gebruik gemaakt van twee onderzoeksmethodieken, namelijk: schriftelijke enquêtes voor de bezoekers van Balk en de Monumapper voor de bewoners van Balk. Door het gebruik van twee type onderzoeksmethodieken is er tevens bestudeerd welke methodiek voor dit type onderzoek het meest geschikt is.

Beide onderzoeksmethodieken hebben er uiteindelijk voor gezorgd dat er antwoord gegeven kon worden op de centrale vraag, de weg ernaartoe was niet even gemakkelijk. Kijkende naar de schriftelijke enquête kan er geconcludeerd worden dat, ten opzichte van de Monumapper, deze methodiek relatief makkelijk te maken is. Het vergde relatief weinig tijd om geschikte vragen te formuleren en deze op papier te zetten. Bij de Monumapper daarentegen was het erg lastig om de applicatie op een dergelijke manier in te richten dat het voor iedereen een begrijpbare en hanteerbare applicatie zou worden. De moeilijkheidsgraad hiervan werd ook veroorzaakt door de “onbekendheid” met het maken van een dergelijke onderzoeksmethodiek. Het maken van deze applicatie heeft ervoor gezorgd dat de bekendheid en kennis van het maken van een dergelijke applicatie bij de mensen, welke bij dit onderzoek betrokken waren, is vergroot. Hierdoor wordt verwacht dat wanneer deze mensen weer betrokken zijn bij het maken van een dergelijke applicatie dat dit proces gemakkelijker verloopt.

Kijkende naar de respondentwerving is het voordeel van de schriftelijke enquête, ten opzichte van de Monumapper, dat je enquêtes op een fysieke plek kan laten liggen en in dit geval lokale ondernemers kan vragen de enquêtes te laten invullen door bezoekers. Tevens werd tijdens dit onderzoek duidelijk dat een schriftelijke enquête voor een ieder een gemakkelijke, begrijpbare onderzoeksmethodiek is en dit bij de Monumapper, tegenstrijdig met de informatie uit het theoretisch kader, niet het geval is. Daarentegen, met oog op de toenemende mate van digitalisering, zal het percentage mensen welke niet met een digitale tool overweg kan afnemen. Kijkende naar de Monumapper kan gesteld worden dat ten opzichte van schriftelijke papieren enquêtes, een grotere doelgroep bereikt kan worden. Op laag schaalniveau, Balk, was het haalbaar om zelf schriftelijke enquêtes uit te delen en lokale ondernemers in te schakelen. Op hoger schaalniveau daarentegen zal dat een te tijdsintensieve klus worden. De Monumapper kan via media gepromoot worden en op elk gewenst tijdstip thuis worden

geopend en worden ingevuld. De media promotie moet wel, ten opzichte van dit onderzoek, beter worden aangepakt. Doordat de mensen welke betrokken waren bij dit onderzoek vooral hard bezig waren met het maken van een geschikte methodiek is de tijdsinvestering om deze methodiek in de markt te brengen er een beetje bij ingeschoten.

Als laatste kan gesteld worden dat de Monumapper meer mogelijkheden dan de traditionele enquêtes biedt om informatie te achterhalen. Ten eerste is het mogelijk om bij de Monumapper niet alleen informatie op lokaal niveau te achterhalen maar ook op nationaal en zelfs op mondiaal niveau. Door middel van Google Maps is het eenvoudig om op een gebied in te zoomen en daar aantrekkelijke gebouwen te laten markeren. In een schriftelijk onderzoek is het ondoenlijk om van elk dorp en stadje in de hele wereld kaarten te hebben en mensen daarop een stip te laten zetten. Ten tweede kan er gesteld worden dat ook op lokaal niveau meer informatie ingewonnen kan worden. Waar de respondenten in de schriftelijke enquêtes gebonden waren aan twintig vooraf geselecteerde gebouwen was het in de Monumapper mogelijk om elk gebouw in Balk aan te wijzen en te benoemen. Dezelfde systematiek was voor het dorp Balk in een schriftelijke enquête ook mogelijk geweest door het bijvoegen van een losse kaart van Balk. Echter hadden de respondenten niet kunnen in- en uitzoomen en was het analyseren van de kaarten een tijdrovende klus geweest. De data uit de Monumapper daarentegen werd omgezet in een Excel spreadsheet, welke makkelijk analyseerbaar was.

Resumerend vind ik dat voor dit type onderzoek, ondanks de lagere respons en de hogere moeilijkheidsgraad, de Monumapper of een dergelijke PGIS- tool meer geschikt is dan de traditionele schriftelijke enquête. Deze conclusie is gebaseerd op het feit dat de tool gemakkelijk verspreid kan worden, informatie kan achterhalen op meerdere schaalniveaus, bij respondenten informatie kan inwinnen wat via een schriftelijke enquête een ondoenlijke klus is en de informatie via een Excel spreadsheet makkelijk analyseerbaar is.

7.2 Aanbevelingen

Zoals in paragraaf 7.1.2. leesbaar is mijn aanbeveling om voor vervolgonderzoek de Monumapper toe te passen. Echter zitten er nog wel enkele imperfecties in de tool. Vandaar dat deze paragraaf begint met aanbevelingen voor toekomstig gebruik van de Monumapper. Deze aanbevelingen zijn:

- Ten eerste het tabblad ideeën te verwijderen. Dit onderdeel bleek achteraf gezien geen toegevoegde waarde te hebben voor dit onderzoek.
- Ten tweede het tabblad foto's aan te passen. De begeleidende tekst moet beter verwoorden wat de respondent moet doen. Tevens moeten de foto's maar één gebouw per foto weerspiegelen.
- Ten derde moet de respondent het gewenste gebouw zowel kunnen benoemen als markeren. Bijkomend voordeel hiervan is dat de onderzoeker zeker weet om welk het gebouw het gaat en niet internet hoeft te raadplegen hoe het gebouw heet en/of welke functie het huisvest.
- Als laatste de Monumapper in te korten. Zoals eerder benoemd vonden de gesproken respondenten de Monumapper te lang. Hierbij wordt aanbevolen van drie levels twee levels te maken.

Gefocust op vervolgonderzoek met de Monumapper kunnen er achtereenvolgend twee stappen worden gezet, namelijk:

- Als eerste stap kan de Monumapper verspreid worden in zowel de provincie Groningen, Friesland als Drenthe. Op deze manier ontstaat er een beeld van welke gebouwen de bewoners van deze provincie het meest aantrekkelijk, waardevol vinden in de drie noordelijke provincies.

- Als tweede stap kan deze data gebruikt worden, door middel van de meest aantrekkelijke, waardevolle gebouwen uit de data te filteren, om aan inwoners van buiten de drie noordelijke provincies voor te leggen welke gebouwen hun in de drie noordelijke provincies het meest aantrekkelijk, waardevol vinden.

Als laatste in dit hoofdstuk wordt er nog een aanbeveling voor het Kenniscentrum Herbestemming Noord gegeven, deze luidt:

“Investeer niet enkel in gebouwen welke qua uiterlijk waardevol, aantrekkelijk worden gevonden maar ook in de gebouwen welke emotionele of functionele waarde hebben”.

Kijkende naar Balk zijn dit de gebouwen die in het beschermde dorpsgezicht van Balk zijn gesitueerd. Enerzijds zijn het gebouwen welke zijn gebouwd met variatie en ambachtelijke details in de gevel. Anderzijds zijn het gebouwen, zoals 't Haske, welke emotionele waarde hebben voor sommige bewoners van Balk.

Referenties

Abrahamse, J.E., Berg, F., Habets, F., Prins, L., Roij, L., Rooijen, C. en Timmer, P. (2012). *Beschermde stads- en dorpsgezichten*. Amersfoort: Rijksdienst voor het cultureel erfgoed.

Aiello, A. en Ardone, R.G. en Scopelliti, M. (2010). Neighbourhood planning improvement: Physical attributes, cognitive and affective evaluation and activities in two neighbourhoods in Rome. *Evaluation and program planning*, 33 (2010), 264- 275

Beleef Friesland (2015). Over Balk. Geraadpleegd op 29 april 2015, via <http://www.beleeffriesland.nl/balk/over-balk>

Brown, G. & Kytta, M. (2014). Key issues and research priorities for public participation GIS (PPGIS): A synthesis based on empirical research. *Elsevier*, 46 (2014), 122-136

Brueckner, J.K., Thisse, J.F. & Zenou, Y. (1997). Why is central Paris rich and downtown Detroit poor? *Elsevier*, 43 (1999), 91-107

CBS/PBL (2013). Factsheets Regionale Prognoses. Geraadpleegd op 28 mei 2015, via <http://www.pbl.nl/themasites/regionale-bevolkingsprognose>

Cultureel erfgoed (2009). Wat is erfgoed? Geraadpleegd op 1 maart 2015, via <http://erfgoedbalans.cultureelerfgoed.nl/wat-is-erfgoed>

Cultureel erfgoed (2015). De vakgebieden van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Geraadpleegd op 1 maart 2015, via <http://www.cultureelerfgoed.nl/erfgoed>

De Friese Meren (2012). Demografische veranderingen in De Friese Meren. Geraadpleegd op 28 mei 2015, via http://www.defriesemeren.nl/bestuur-organisatie/beleid-en-regelgeving_41677/item/rapport-demografische-veranderingen-in-de-friese-meren_17273.html

[Earnhart, D \(2001\). Combining revealed and stated preference methods to value the presence and quality of environmental amenities. *Land Economics*, 77\(1\), 12-29](#)

Ennen, E. (1999). 'Heritage in fragments: the meaning of pasts for city centre residents'. Groningen: University of Groningen

Erfgoedmonitor (2015). Aantal gebouwde rijksmonumenten- actuele stand. Geraadpleegd op 29 april 2015, via <http://www.erfgoedmonitor.nl/indicatoren/gebouwde-rijksmonumenten-actuele-stand>

Erfgoedbalans (2009). Groei en afname van het aantal rijksmonumenten. Geraadpleegd op 11 mei 2015, via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/08/22/beantwoording-kamervragen-brim-subsidies.html>

FARO (2011). Resultaten smaaktest Haarlem gepresenteerd. Geraadpleegd op 27 november 2014, via <http://www.architectuurhaarlem.nl/sites/default/files/resultaten%20Smaaktest%20Haarlem%20-%20gepresenteerd%2016-3-2011%20ABC%20Haarlem.pdf>

FARO (2012). Over smaak en architectuur. Geraadpleegd op 23 november 2014, via <http://www.faro.nl/wp-content/uploads/2012/10/Architectuurnl.pdf>

FARO & ABC Architectuur- centrum (2011). Rijk bouwen in arme tijden. Geraadpleegd op 23 november 2014, via http://www.faro.nl/wp-content/uploads/2012/09/NRC_20110319_1_060_article2.pdf

Graham, B. & Haward, P. (2008). *Heritage and identity*. UK: Bournemouth University.

Hotspotmonitor (2015). Hotspotmonitor meet aantrekkelijke plekken. Geraadpleegd op 12 februari 2015, via <http://nl.hotspotmonitor.eu/>

Hospers, G.J. & Reverda, N. (2012). *Krimp, het nieuwe denken*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Howard, P. & Ashworth, P. (1999). *European Heritage, Planning and Management*. Exeter: Intellect Books.

Kempen, J. (2012). In de ban van de bevolkingskrimp. Geraadpleegd op 26 april 2015, via <file:///C:/Users/gebruiker/Downloads/In%20de%20ban%20van%20de%20bevolkingskrimp.pdf>

Kromhout, M. (2015). Cultureel erfgoed; historie of moderne bouwkunst. Geraadpleegd op 21 juli, via <http://2015.realissues.eu/?p=3961>

Kingma, J.H. (2012). *De magie van het jaren '30 huis*. Nijmegen: Driebergen en Uitgeverij Vantilt.

Latten, J., Das, M. & Chkalova, K. (2008). De stad Groningen als de roltrap van Nederland, *Bevolkingstrends* (56), pp. 52-59.

Lowenthal, D. (2005). 'Natural and Cultural Heritage'. *International Journal of Heritage studies* 11 (1) pp. 81-92.

Lubina, K. (2010). Netherlands. In K. Toshiyuki (Red.), *The impact of Uniform Laws on the Protection of Cultural Heritage and the Preservation of Cultural Heritage in the 21st Century* (563- 634). Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Marlet, G. & J. Poort (2005) 'Cultuur en creativiteit naar waarde geschat', SEO-rapport nr. 813.

McCann, P. (2013). *Modern urban and regional economics*. 2^e Editie. Oxford: Oxford university press.

Mukherjee, F. (2015). Public Participatory GIS. *Geography Compass*. 9/7 (2015), 384-394.

Nicis Institute (2011). *De kracht van cultuur*. Amsterdam: Stichting Cultuurimpuls.

Noord- Holland (2015). Monumenten. Geraadpleegd op 15 april 2015, via <http://www.noord-holland.nl/web/Themas/Cultuur/Monumenten-2.htm>

Provinciale monumentenlijst Drenthe (2013). Provinciale monumenten van Drenthe. Geraadpleegd op 15 april 2015, via <http://www.provincialemonumentendrenthe.nl/>

Provincie Groningen (2013). Ruimte voor daadkracht. Geraadpleegd op 23 november 2014, via http://www.provinciegroningen.nl/fileadmin/user_upload/Documenten/Downloads/Ruimte_voor_daadkracht.pdf

Rijksmonumenten (2011). Beantwoording Kamervragen Brim-subsidies. Geraadpleegd op 11 mei 2015, via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/08/22/beantwoording-kamervragen-brim-subsidies.html>

Rijksmonumenten (2015). Alle rijksmonumenten van Nederland. Geraadpleegd op 30 maart 2015, via <http://rijksmonumenten.nl>

Rouwendal, J. & Van Duijn, M. (2013). Cultureel erfgoed en het vestigingsgedrag van huishoudens. "In" Van Dommelen, S. & Pen C.J. (Red.), *Cultureel erfgoed op waarde geschat. Economische waardering, verevening en erfgoedbeleid*. Den Haag: Platform 31.

Ruimtelijke kwaliteit (2013). (Bijna) alles over welstand en ruimtelijke kwaliteit. Geraadpleegd op 30 maart 2015, via

[http://www.ruimtelijkekwaliteit.nl/federatie ruimtelijke kwaliteit/over welstand](http://www.ruimtelijkekwaliteit.nl/federatie_ruimtelijke_kwaliteit/over_welstand)

Schwartz, A.E., Ellen, I.G., Voicu, I. en H. Schill, M. (2006). The external effects of place-based subsidized housing. *Regional Science and Urban Economics* (36) pp. 679-707.

Sijtsma, F. J.; Broersma, L.; Daams, M. N.; Mehnen, N.; Oostra, M.; Sietses, A. M. (2014). A socio-economic analysis of the international Wadden area. Analysis carried out through the Wadden Sea Long-Term Ecosystem Research (WaLTER) and University of Groningen. URSI Report 345. University of Groningen/WaLTER, Groningen.

Statline (2012). Beroepsbevolking; behaalde onderwijs naar persoonskenmerken. Geraadpleegd op 26 januari 2016, via

<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=71822NED&D1=0&D2=0&D3=0&D4=0&D5=a&D6=0&D7=l&HDR=T%2cG3%2cG5%2cG6%2cG1&STB=G2%2cG4&VW=D>

Statline (2014). Hotels; gasten, overnachtingen, woonland, regio. Geraadpleegd op 29 april 2015, via

<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=82061NED&D1=a&D2=0-2.4.8.11.16.35.42&D3=0.5-16&D4=l&HDR=G3.G2&STB=T.G1&VW=C>

TNO Bouw en Ondergrond (2006). Welke fysieke en sociale omgevingskenmerken bepalen woontevredenheid in de stad? rapport 2006-D-R0229/B. Delft: TNO Bouw en Ondergrond.

Van Dommelen, S. & Pen C.J. (2013). Over deze publicatie. "In" Van Dommelen, S. & Pen C.J. (Red.), *Cultureel erfgoed op waarde geschat. Economische waardering, verevening en erfgoedbeleid*. Den Haag: Platform 31.

Visser, P. en Dam, F. van. (2006). De prijs van de plek. Rapport 1. Rotterdam/ ruimtelijk planbureau Den- Haag: Nai uitgevers.

VROM (2004). Leefbaarheid van wijken. Geraadpleegd op 15 mei 2015 via,

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2004/03/01/leefbaarheid-van-wijken.html>

Wisman, J.G.J. (2015). De smaak van de woonconsument in beeld. *Real Estate Research Quarterly* pp. 35-43

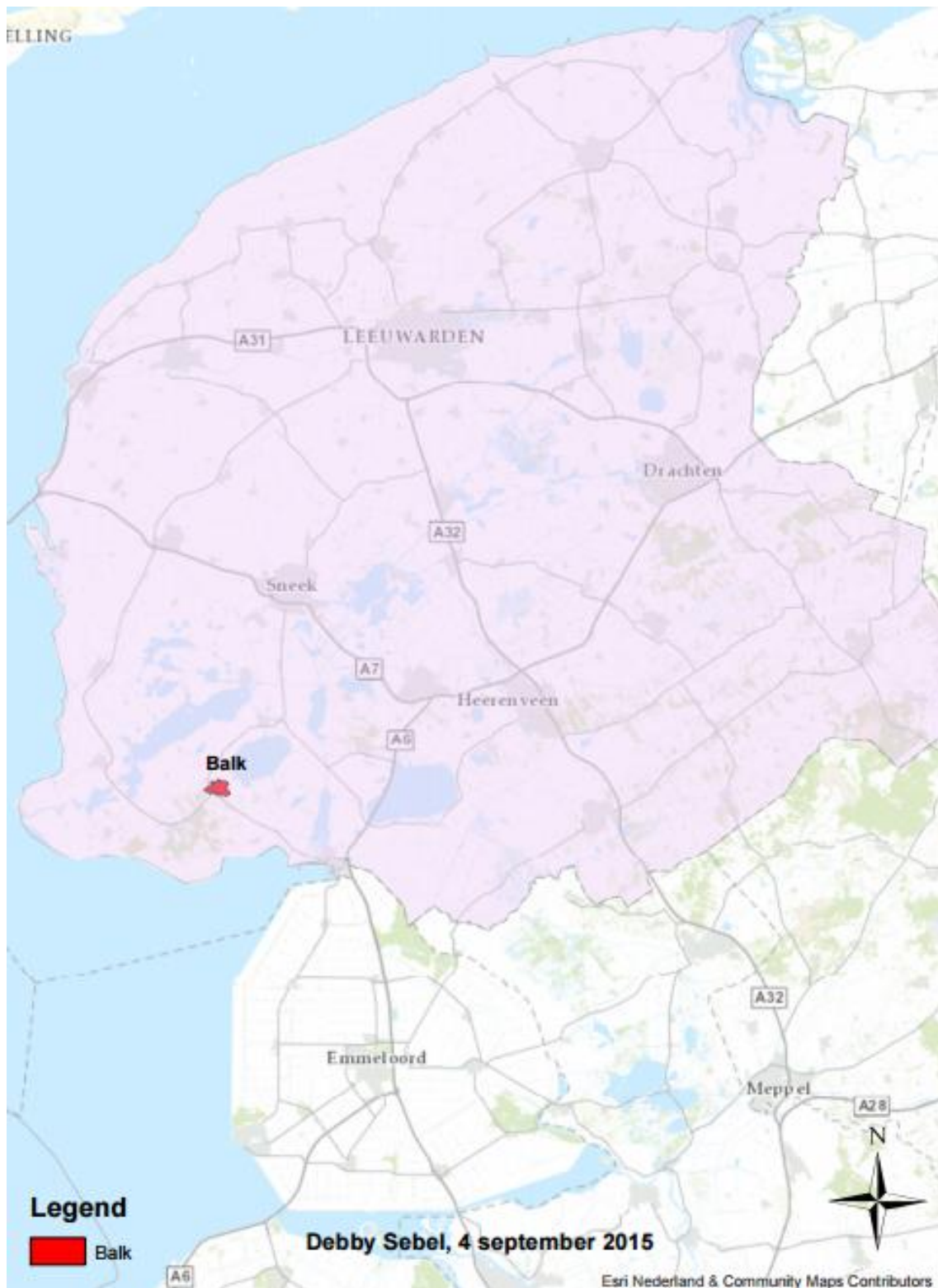

Appendix 1: Onderzoeksgebied I.

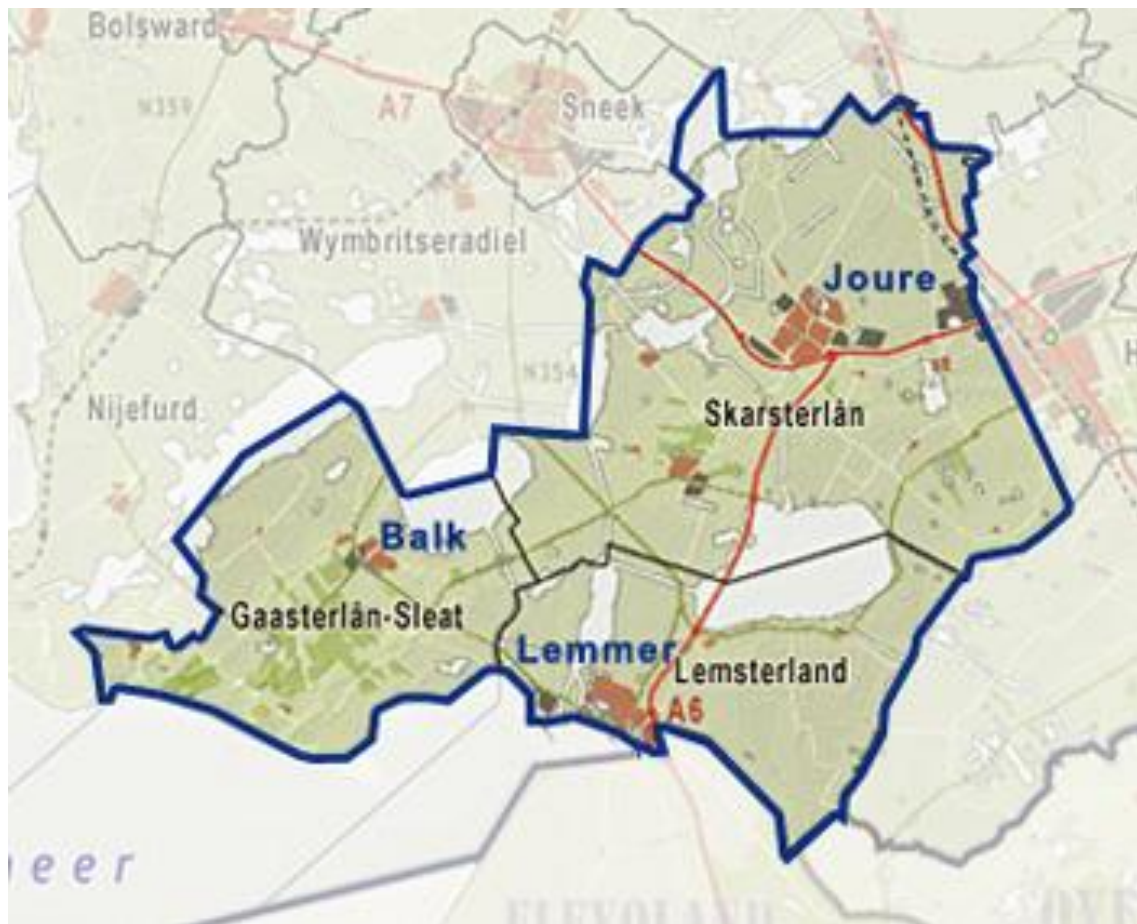

Appendix 2: Onderzoeksgebied II.

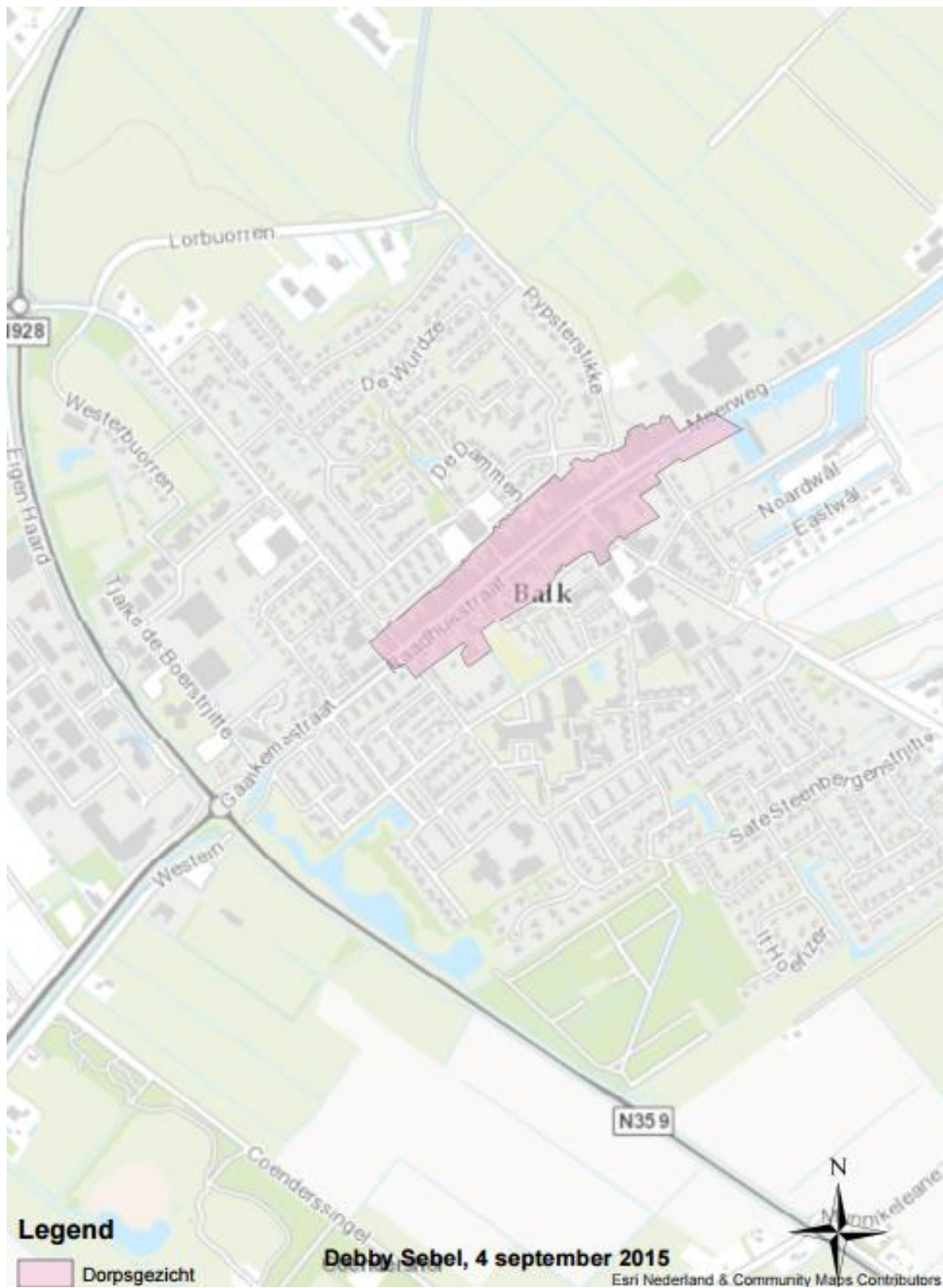

Appendix 3: Onderzoeksgebied III

Appendix 4: Beschermd dorpsgezicht Balk

Appendix 5 : Waarderingscriteria

Waarderingscriteria

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een standaard ontwikkeld voor het waarderen van bouwkunst. Daarmee kunnen de monumentale waarden van een gebouw helder en eenduidig vastgesteld worden. De waardering speelt een leidende rol bij het aanwijzen van een gebouw als monument én bij het wijzigen van de status van een(beschermd) gebouw.

De waardering is gebaseerd op vijf hoofdcriteria die zijn onderverdeeld in subcriteria. De vakgebieden *kunst en geschiedenis* vormen de basis voor de waardering van het gebouwde erfgoed. Daarnaast spelen ook geestelijke, geografische, sociaal- economische, bestuurlijke en technische ontwikkelingen een rol in de waardering, naast gaafheid en zeldzaamheid. Ieder monument heeft een eigen palet van waarden.

I Cultuurhistorische waarden

1. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal economische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling(en);
2. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
3. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
4. belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;
5. belang van het object/complex wegens bijzondere herinneringswaarde.

II Architectuur- en kunsthistorische waarden

1. bijzonder belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur en/of bouwtechniek;
2. bijzonder belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester, architect ingenieur of kunstenaar;
3. belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
4. belang van het object/complex wegens het bijzondere materiaalgebruik, de ornamentiek en/of monumentale kunst;
5. belang van het object/complex wegens de bijzondere samenhang tussen (de onderdelen van) exterieur en interieur.

III Situationele en ensemblewaarden

1. betekenis van het object als essentieel (cultuurhistorisch, functioneel en/of architectuurhistorisch en visueel) onderdeel van een complex;
2. a. bijzondere, beeldbepalende betekenis van het object voor het aanzien van zijn omgeving;
b. bijzondere betekenis van het complex voor het aanzien van zijn omgeving, wijk, stad of streek;
3. a. bijzondere betekenis van het complex wegens de hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing in relatie tot de onderlinge historisch-ruimtelijke context en in relatie tot de daarbij behorende groenvoorzieningen, wegen, wateren, bodemgesteldheid en/of archeologie;
b. bijzondere betekenis van het object wegens de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen.

IV Gaafheid en herkenbaarheid

1. belang van het object/complex wegens de architectonische gaafheid en/of herkenbaarheid van ex- en/of interieur;
2. belang van het object/complex wegens de materiële, technische en/of constructieve gaafheid;
3. belang van het object/complex als nog goed herkenbare uitdrukking van de oorspronkelijke of een belangrijke historische functie;
4. belang van het complex wegens de waardevolle accumulatie van belangwekkende historische bouw- en/of gebruiksfasen;
5. belang van het complex wegens de gaafheid en herkenbaarheid van het gehele ensemble van de samenstellende onderdelen (hoofd- en bijgebouwen, hekwerken, tuinaanleg e.d.);
6. belang van het object/complex in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke, dorpse of landschappelijke omgeving.

V Zeldzaamheid

1. belang van het object/complex wegens absolute zeldzaamheid in architectuurhistorisch, bouwtechnisch, typologisch of functioneel opzicht;
2. uitzonderlijk belang van het object/complex wegens relatieve zeldzaamheid in relatie tot één of meer van de onder I t/m III genoemde kwaliteiten.

Appendix 6: Schriftelijke enquête Balk

university of
 groningen

Vragenlijst waardering plekken & gebouwen in Balk (bezoekers)

Deze vragenlijst kost in totaal ongeveer 10 minuten tijd om in te vullen, wij hopen dat u deze zo zorgvuldig mogelijk wilt beantwoorden. Al vast hartelijk dank namens de onderzoekers en de belanghebbers van het onderzoek.

Heeft u vragen en of opmerkingen, wilt u die dan hieronder noteren of contact opnemen met de projectleider van het onderzoek:

drs. Peter van Kampen (Rijksuniversiteit Groningen)
p.r.van.kampen@rug.nl

university of
 groningen

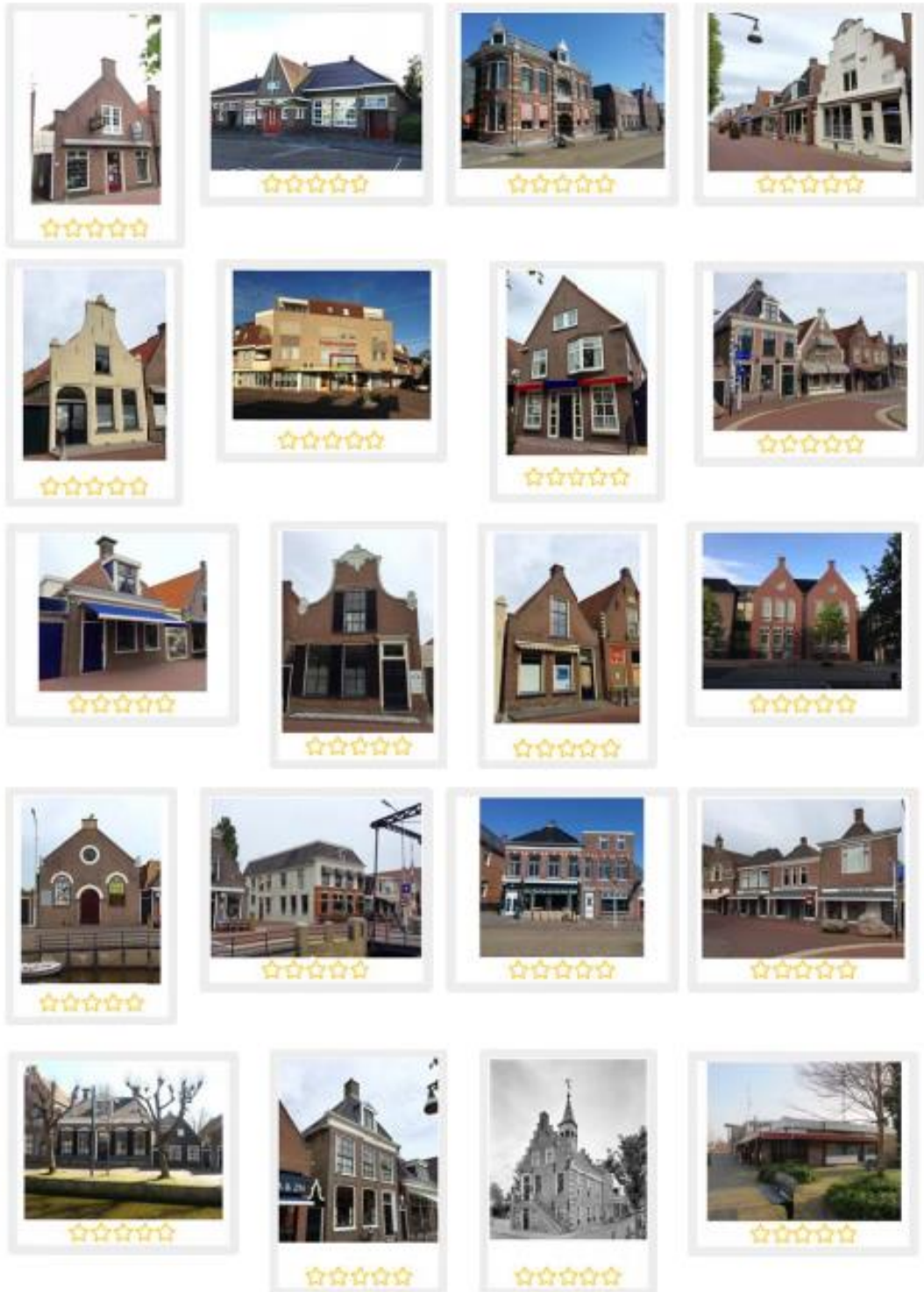
Waarderen plekken via foto's

Welk van de gebouwen of plekken op de volgende pagina vindt u het mooist?

Scoor de plek/gebouw met 1 tot 5 sterren door het aantal sterren in te kleuren of aan te kruisen (0 sterren mag ook; dat betekent dat u het gebouw of de plek niet mooi vindt).

Onderstaande plaatje laat zien hoe iemand een plek/gebouw **2 sterren** geeft.

Belangrijke eigenschappen

Welke redenen/eigenschappen spelen voor u een rol bij het waarderen van de panden op de vorige pagina. (Neem als ondersteuning het pand in gedachten dat u het hoogst heeft gewaardeerd.)

"Zeer onbelangrijk" (meest linkse bolletje aanvinken) tot "Zeer belangrijk" (meest rechtse bolletje) of iets er tussenin.

De plek en of het gebouw roept een bepaalde herinnering op.
(zoals een gebeurtenis, bruiloft of een herinnering aan een gebeurtenis uit het verleden).

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

De plek en of het gebouw heeft momenteel een belangrijke functie.

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

De plek en of het gebouw biedt recreatiemogelijkheden aan.

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

De plek en of het gebouw heeft een aantrekkelijke uitstraling, architectuur.

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

De plek en of het gebouw past goed in zijn omgeving.

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

De plek en of het gebouw is van betekenis voor het aanzien van de omgeving (wijk, stad of streek).

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Aan de plek en of het gebouw kan de oorspronkelijke functie of een belangrijke historische functie worden herkend.

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

De plek en of het gebouw is zeldzaam, er zijn weinig vergelijkbare plekken en of gebouwen.

Zeer onbelangrijk					Zeer belangrijk	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

1. **Wat is de reden / het doel van uw bezoek aan Balk?**

- Toerisme & recreatie zonder overnachting
- Toerisme & recreatie met overnachting
naam overnachtingsgelegenheid:
aantal nachten:
- Bezoeker winkels en voorzieningen
- Bezoeker familie, vrienden etc.
- Bezoeker markt, evenement etc.

Anders, namelijk:

2. **Hoe vaak bent u vóór vandaag in Balk geweest?**

- Nooit eerder
- Een keer eerder
- Enkele keren
- Ik kom hier meerdere keren per jaar
- Ik kom hier meerdere keren per maand
- Ik kom hier meer dan 1 dag per week

3. **Kunt u aangeven in hoeverre u de onderstaande stellingen van toepassing vindt op uw relatie met Balk?**

Ik ken het dorp Balk, de gebouwen, plekken en voorzieningen heel goed

Geheel oneens					Geheel eens
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ik heb waardering voor de sfeer en het straatbeeld in Balk

Geheel oneens					Geheel eens
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Balk is in zijn regio (Zuid-west Friesland) voor mij de mooiste plaats om te bezoeken

Geheel oneens					Geheel eens
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ik zou Balk aanraden aan andere bezoekers, die om dezelfde reden (zie vraag 1. hierboven) naar Balk willen gaan

Geheel oneens					Geheel eens
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Balk is in zijn regio voor mij de meest geschikte plaats voor mijn doel (zie vraag 1. hierboven)

Geheel oneens					Geheel eens
☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. **Als ik Balk een rapportcijfer van 1 tot 10 moet geven, is dat een:**

5. **Als ik een alternatieve bestemming moest kiezen i.p.v. Balk, dan zou ik kiezen voor: (geef een plaatsnaam en eventueel toelichting)**

Waardering

Wanneer u in de vraag hiervoor hebt aangegeven dat u Balk niet zo goed kent, mag u de onderstaande vraag overslaan en doorgaan met "Ideeën / voorkeuren"

Welke plekken in Balk waardeert u het meest en waarom?

(U kunt meerdere plekken aankruisen)

☐ Het Bungalowpark	evt. toelichten/waarom:
☐ Strand Badmeester Keimpe	evt. toelichten/waarom:
☐ Het plein bij het gemeentehuis	evt. toelichten/waarom:
☐ De kerk, namelijk:	evt. toelichten/waarom:
☐ De brug	evt. toelichten/waarom:
☐ Het dorpshuis	evt. toelichten/waarom:
☐ De rivier de Luts met de kades	evt. toelichten/waarom:
☐ Winkelstraat (van Swinderenstraat)	evt. toelichten/waarom:
☐ De jachthaven (Lutsmond, Sweiland, Marswal)	evt. toelichten/waarom:
☐ De horeca, namelijk:	evt. toelichten/waarom:
Anders, namelijk:	evt. toelichten/waarom:

Ideeën / voorkeuren

Er staan in Balk enkele gebouwen leeg, die (nog) geen bestemming hebben; heeft u een idee (of meerdere) om die gebouwen een nieuwe bestemming te geven?

Wat mist u in Balk en zou volgens u het best gerealiseerd kunnen worden zodat het voor u en andere bezoekers (nog) aantrekkelijker wordt om Balk te bezoeken?

Hieronder staan 3 foto's van gebouwen die op dit moment leeg staan, zou u op basis van uw persoonlijke voorkeur en waardering het gebouw aan willen kruisen dat volgens u als eerste in aanmerking moet komen voor herbestemming.

☐	☐	☐
		

Uw gegevens

We willen graag enkele gegevens van u weten, vult u hieronder a.u.b. zo volledig mogelijk uw antwoorden in.

Uw leeftijd: ...

Uw hoogstgenoten opleiding:

- Geen opleiding/Basisschool
- VMBO (LBO of MAVO)
- HAVO/VWO
- MBO/MEAO
- HBO/HEAO
- WO

Uw geslacht:

- Man
- Vrouw

Uw gezinssituatie:

- 1 of 2 volwassenen, zonder thuiswonende kinderen
- 1 of 2 volwassenen, met 1 thuiswonend kind
leeftijd kind:
- 1 of 2 volwassenen met 2 of meer thuiswonende kinderen
leeftijd jongste kind: ... leeftijd oudste kind:
- Anders

Uw woonplaats of postcode:

U bent aan het einde van de vragenlijst, hartelijk dank voor u deelname!

Deze enquête wordt verspreid onder de bezoekers van Balk. U heeft de enquête gekregen via uw camping/logiesverstrekker of de havenmeester.

Wilt u zodra u de enquête heeft ingevuld deze inleveren bij de receptie van de camping, uw logiesverstrekker of de havenmeester?

Heeft u zelf ook mooie plekken in Balk gefotografeerd?

Deel ze dan via: www.beelduitbalk.nl

Appendix 7: De Monumapper

De Monumapper is terug te vinden via: <http://kch.monumapper.nl/#/home/>

De Monumapper start met het vragen naar de postcode van de respondent. Vervolgens verschijnt de volgende introductie:

Hoe werkt het?

Wat zijn voor u aantrekkelijke, waardevolle gebouwen en waarom? Deze monitor, gemaakt door de Rijksuniversiteit Groningen, biedt door middel van drie stappen inzicht in welke gebouwen in uw omgeving aantrekkelijk, waardevol worden gevonden. Deze informatie zal vervolgens gebruikt worden om diverse overheidsinstanties advies te geven over het herbestemmen van monumenten.

De eerste stap is het invullen van enkele demografische vragen, zoals uw leeftijd. Alle gegevens worden vertrouwelijk bijgehouden. Er wordt bij stap twee aan u gevraagd om zowel binnen 2 KM als 20 KM afstand en in de drie noordelijke provincies een voor u aantrekkelijk, waardevol gebouw te markeren. Vervolgens wordt aan u gevraagd waarom u het gebouw aantrekkelijk, waardevol vindt. De monitor wordt afgesloten met voor u de mogelijkheid om uw e-mail in te vullen. Hiermee communiceren wij de resultaten naar u.

Voor vragen en opmerkingen kunt u altijd contact opnemen met: d.j.sebel@student.rug.nl

Ok

Na de introductie kan de respondent met behulp van een kaart uit Google Maps controleren of de punaise in de buurt van of op het huis van de respondent staat. Vervolgens worden er enkele demografische vragen gesteld, namelijk:

Demografische kenmerken

Leeftijd:

Opleiding:

Geslacht: Man: Vrouw

Gezinsituatie

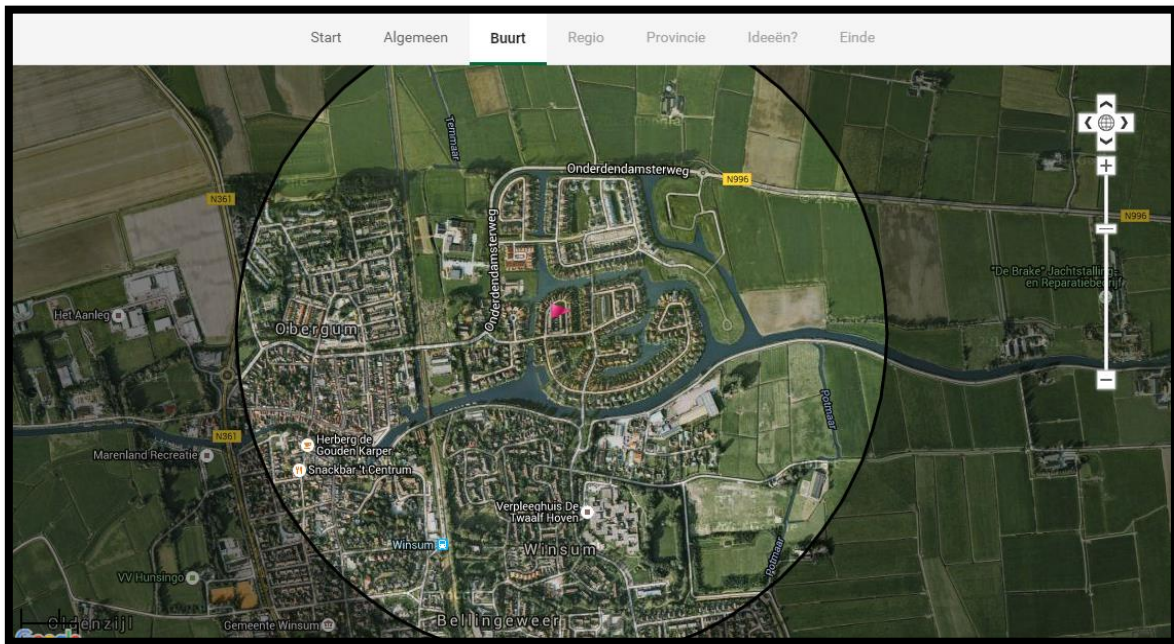
 1 of 2 volwassenen, zonder kinderen

 1 of 2 volwassenen met 1 thuiswonend kind **Leeftijd kind:**

 1 of 2 volwassenen met 2 of meer thuiswonende kinderen **Leeftijd kinderen:**

Anders

Na het invullen van de demografische vragen wordt de respondent weer naar een Google Maps kaart geleid, zoals hieronder zichtbaar. Om de woning is een cirkel van 2 kilometer getrokken. Ditzelfde wordt later ook in de tool gedaan, dan is de cirkel 20 kilometer rondom de woning en met een polygoon om de drie noordelijke provincies. Er wordt aan de respondent gevraagd om een voor hem aantrekkelijk, waardevol gebouw te markeren.

Na het markeren wordt er bij alle drie de niveaus omtrent het gemarkeerde gebouw de volgende vragen gesteld:

Over deze plek bij een gebouw / dit gebouw

Hoe belangrijk vindt u de aanwezigheid van dit gebouw of deze plek bij een gebouw in uw omgeving?
(geef een rapportcijfer)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Hoe aantrekkelijk, waardevol vindt u dit gebouw?
(geef een rapportcijfer)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

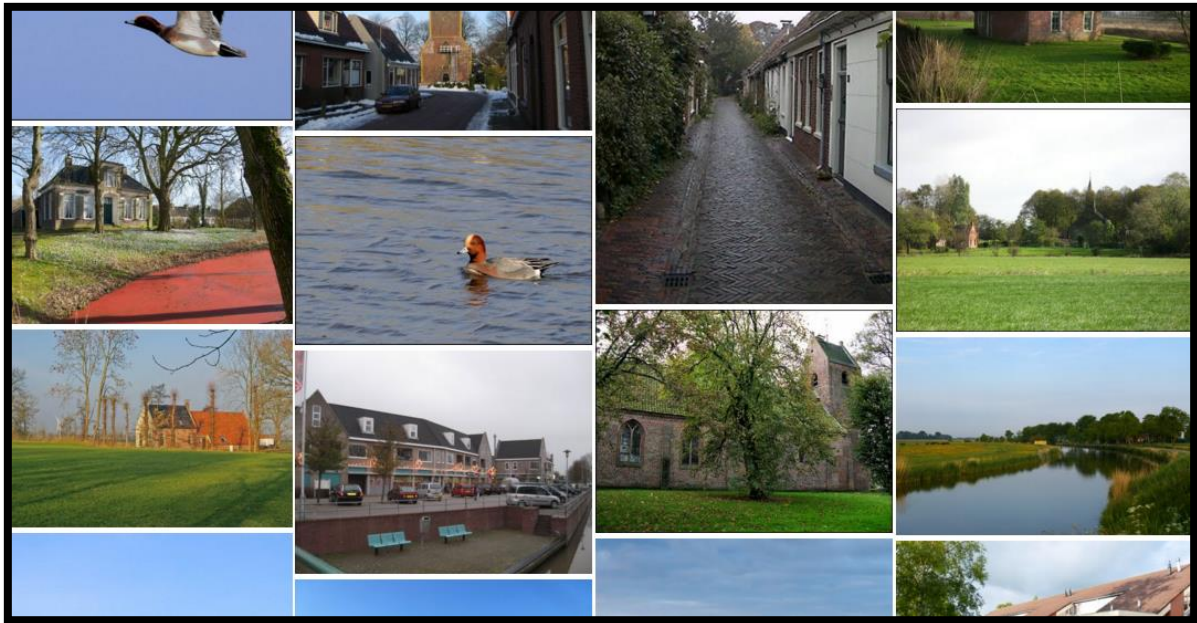
Hoe vaak komt u op deze plek/bij dit gebouw (bezoeken, maar ook er langs lopen/fietsen e.d.)?

Dagelijks
 Wekelijks
 Maandelijks
 Jaarlijks
 Zelden
 Nooit
 Anders

Waarom vindt u het gekozen gebouw aantrekkelijk, waardevol?

belangrijke functie mooi bijzondere architectuur past goed in de omgeving belangrijk voor aanzien omgeving zichtbare of bijzondere historie
zeldzaam toegevoegde waarde voor de economie symbolische waarde heeft nostalgische waarde heeft emotionele waarde anders

Na het beantwoorden van de vragen wordt de respondent naar een fotolevel geleid. Er zijn daar foto's zichtbaar welke in de omgeving van de geplaatste marker zijn gemaakt. De respondent wordt gevraagd één gebouw te selecteren waarop voor hem een aantrekkelijk, waardevol gebouw staat en dit gebouw een cijfer te geven.

Als laatste is de respondent gevraagd of hij nog ideeën heeft voor de herbestemming van gebouwen in zijn leefomgeving.

university of
 groningen

faculty of spatial sciences

Colofon

Master Thesis Real Estate Studies

Titel: Waardering monumenten
Datum: 18-05-2016
Status: Definitief

Auteur: D.(Debby) Sebel
Studentnr: S2605732
E-mail: d.j.sebel@student.rug.nl
Telefoon: 06-51 96 17 04

Opleiding: Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Master Real Estate Studies

Begeleider: dr. F.J. Sijtsma
Tweede beoordelaar: dr. M.N. Daams